

4.2 เกือบของป่าและลำสัตว์

เนื่องจากป่าของอาณาจักรอยุธยา เป็นที่รวมของมีค่ามากมายหลายชนิด ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตได้ จึงมีราษฎรเข้าไปเก็บของป่าและลำสัตว์ เพื่อนำของมีค่าเหล่านั้นออกมา ของป่าที่มีค่าเหล่านั้นได้แก่ ไม้ป่าบางประเภท สัตว์ป่าและผลพลอยได้จากสัตว์ป่าบางประเภท ตลอดจนผลผลิตจากป่าอื่น ๆ อีกมาก

ไม้ป่าที่มีค่าในสมัยนั้นได้แก่ ไม้จันทน์ ไม้ฝาง ไม้กฤษณา และไม้กระลำพัก ในที่นี้จะขอลำถึงคุณค่าของไม้เหล่านี้เพียงสังเขป

ไม้จันทน์ เป็นไม้ที่มีกลิ่นหอมทั้งต้น หาได้ยาก ทางราชการกำหนดให้เป็นสินค้าต้องห้าม มีหลักฐานในสมัยอยุธยาว่า จะไปซื้อไปขายไม้จันทน์กันกลางป่าไม่ได้¹⁹

ไม้ฝาง เป็นไม้ขนาดเล็ก ลำต้นมีหนาม มีดอกสีเหลือง ส่วนเนื้อไม้มีสีแดง²⁰ ในสมัยอยุธยาจะพบไม้ฝางได้เป็นจำนวนมากในป่าตามหัวเมืองต่าง ๆ ทางราชการกำหนดให้เป็นสินค้าต้องห้าม มีหลักฐานว่า สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงรับซื้อไม้ฝางจากราษฎรและจัดเรือบรรทุกไปจำหน่ายที่ญี่ปุ่นและจีน²¹ ประโยชน์ที่ได้จากไม้ฝางคือเอาไปย้อมผ้าและทำยา²²

ไม้กฤษณา คือส่วนของเนื้อไม้ซึ่งมีสีดำ จะเกิดขึ้นก็เมื่อต้นไม้มีบาดแผล เป็นไม้ที่มีกลิ่นหอม ในสมัยอยุธยา พ่อค้าชาวฝรั่งเศสได้รายงานไว้ว่า ป่าที่มีไม้กฤษณานั้น เป็นป่าที่หวงห้ามไว้สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ผู้ใดจะเอาไม้กฤษณาไปซื้อขายกันไม่ได้เป็นอันขาด ส่วนไม้ชนิดอื่น ๆ อนุญาตให้พวกพ่อค้าไปตัดไปซื้อขายกันได้²⁴ ทั้งนี้เพราะเป็นไม้ที่หายาก และมีความสำคัญต่อการค้าของหลวง เช่นเดียวกับไม้จันทน์และไม้ฝาง ชาวไทยในสมัยนั้นนำไม้กฤษณามาทำยา ทาผิว และทำเป็นเครื่องหอม มีข้อสังเกตว่าไม้กฤษณาที่มีคุณภาพดีต้องมีสีดำสนิท ไม่เป็นเส้นและต้องจมน้ำด้วย²⁵

ไม้กระลำพัก พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้คำอธิบายว่าเป็นส่วนของเนื้อไม้ซึ่งมีสีดำ ๆ เกิดในต้นสลัดไดป่า และต้นดาตุมทะเล มีกลิ่นหอมอ่อน มีรสขมและใช้ทำยาได้²⁶ ส่วนในรายงานของพ่อค้าชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาค้าขายในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ กล่าวถึงกระลำพักไว้ว่า ไม้กระลำพักเกิดแต่เฉพาะในใจกลางต้นไม้ และเป็นท่อนเล็ก ๆ เท่านั้น ด้วยเหตุนี้เมื่อจะต้องการหากระลำพัก จึงต้องฟันต้นไม้ชนิดที่จะเกิดกระลำพักลงหลายต้น แต่ก็ได้กระลำพักเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงมีราคาแพงมาก ยิ่งท่อนใหญ่ก็มีราคาแพงที่สุด²⁷

ในสมัยอยุธยา ไม้กระลำพักเป็นไม้หอมได้รับความนิยมมากกว่าไม้หอมชนิดอื่น เพราะมีกลิ่นหอมกว่า ฉะนั้นจึงเป็นไม้ที่ราคาแพงมาก และหายากที่สุดดังได้กล่าวแล้ว ชาวไทยเอาไม้กระลำพักไปทำยารักษาโรคต่าง ๆ หลายอย่าง และเอาไปทำเครื่องหอมด้วย ถ้าไม้แก่จนกลิ่นหมดแล้ว ก็สามารถทำให้มีกลิ่นหอมได้อีกได้โดยง่าย ด้วยการต้มน้ำจมน้ำเดือด แล้วเอาไม้แช่น้ำสักครู่หนึ่ง ต่อจากนั้นนำขึ้นมาห่อด้วยผ้าชุบน้ำร้อน ในไม้ซ้าไม้ก็จะมีความหอมอย่างเดิมและนุ่มด้วย ในขณะเดียวกัน การที่เอาไม้ลงต้มน้ำร้อน ก็เป็นวิธีสำหรับ

ตรวจว่าไม้ นั้นเป็นกระลำพักแท้หรือไม่ได้ด้วย²⁸ หนึ่งไม้กระลำพักถูกระบุไว้เป็นสินค้าต้องห้าม เช่นเดียวกับไม้จันทน์ ไม้ผาง และไม้กฤษณา

ชาวไทยในสมัยนั้น นอกจากจะเข้าป่าเพื่อไปหาต้นไม้ที่มีค่าดังกล่าวแล้ว ยังเข้าไปล่าสัตว์เพื่อเอาเนื้อ หนัง เขา และงา ออกมาจำหน่าย สัตว์ที่ถูกล่ามากได้แก่ กวาง เก้ง และช้าง สำหรับกวาง และเก้งมีชุกชุมมากในป่าทางตอนเหนือ ชาวไทยนิยมล่ากันมาก เพราะมีพ่อค้าชาวฮอลันดาจำนวนมากวานซื้อหนังส่งไปขายยังประเทศญี่ปุ่น²⁹ การล่าช้างนั้น เปิดเสรีให้กับทุกคน นักล่าไปล่ามากก็เพื่อคล้องจับมาเท่านั้นมิใช่ต้องการฆ่า³⁰ ช้างป่าในสมัยอยุธยาเมื่ออยู่เป็นจำนวนมาก รัฐบาลได้นำไปขายยังต่างประเทศด้วย นอกจากจะขายช้างทั้งตัวแล้ว งาที่ได้จากช้างก็ได้ราคาดีด้วย ฉะนั้นชาวไทยจึงนิยมไปทางช้างในป่ากันปีหนึ่ง ๆ เจ้าพนักงานพระคลังสินค้าของสมเด็จพระนารายณ์ฯ พางาช้างลงมายังพระนคร ประมาณ 600 หรือ 700 ทาบ³¹

นอกจากงาช้างแล้ว ก็ยังมีผลผลิตอย่างอื่นที่ได้จากสัตว์ป่า เอามาขายได้อีกด้วย ได้แก่ เขากกระเบื้อง โคน เนื้อ จากเมืองทางภาคเหนือ หนัง เอ็น เนื้อแผ่นจากเมืองนครราชสีมา³² นอกจากนั้นก็ยังมีผลพลอยได้จากป่าอีกหลายอย่าง เช่น ขี้ผึ้ง น้ำมัน น้ำรัก ปีกนก ครั่ง ใต้ หวาย ขัน น้ำมันยาง มูลค้างคาวจากถ้ำที่ตั้งพระยาไฟ และชะมดเชียงซึ่งเป็นสัตว์ที่หายาก เป็นต้น

นโยบายของผู้ปกครองอยุธยาต่อการทำป่าไม้เก็บของป่าและล่าสัตว์

ในการทำป่าไม้ นั้น รัฐบาลอยุธยาพยายามสงวนไม้ใหญ่ไว้เพื่อใช้ในราชการและปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ด้วยการเรียกเก็บค่าธรรมเนียมแก่ผู้ที่จะต้องเรือ ทั้งนี้เพราะผู้ที่มีความประสงค์จะต่อเรือสำเภาก็จะไปค้าขายต่างประเทศนั้น จำเป็นต้องใช้ไม้สัก ไม้ตะเคียน ไม้เคี่ยม ไม้อินทนิล และไม้เบ็ดเสร็จ ฉะนั้นด้วยเกรงว่าไม้เหล่านี้ซึ่งเป็นไม้ที่ใช้ในราชการและปฏิสังขรณ์วัด จะหมดไปโดยเร็ว และขาดใช้ในราชการ จึงได้ควบคุมในทางอ้อม ด้วยการออกกฎหมายให้ผู้มีเงินที่จะต่อสำเภา ต้องเสียค่าธรรมเนียมหลายชั้นหลายตอน³³ ส่วนในเรื่องของการเก็บของป่านั้น ทางกรมได้กำหนดเอาป่าที่ไม่มีไม้ค่า และหายาก ตามหลักฐานหมายถึงไม้กฤษณาว่า เป็นป่าหวงห้ามสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ราษฎรพ่อค้าจะไปตัดเพื่อซื้อขายกันไม่ได้เป็นอันขาด ส่วนไม้ชนิดอื่น ทางกรมอนุญาตให้พวกพ่อค้าราษฎรไปตัดและซื้อขายกันได้³⁴ ส่วนเรื่องการล่าสัตว์นั้น กษัตริย์อยุธยาทรงกำชับว่า ทุกวันพระ ซึ่งมีเดือนละ 4 วัน พรานล่าสัตว์ (รวมทั้งผู้ที่จับสัตว์น้ำ) จะต้องหยุดล่าอย่างเด็ดขาด³⁵ และเขตห้ามล่าสัตว์ได้แก่ในบริเวณกำแพงเมืองและในบริเวณวัดต่าง ๆ เท่านั้น³⁶

4.3 การขุดแร่

อาณาจักรอยุธยามีแร่รัตนานาชนิด ชาวไทยรู้จักนำแร่มาใช้ประโยชน์มาตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว แร่ธาตุที่ปรากฏหลักฐานว่าชาวไทยรู้จักนำมาทำประโยชน์ ได้แก่ ดิบบุก เหล็ก ทองคำ ทองแดง อำพัน ไช้มุก และพลอย แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงความสำคัญของแร่

บางประเภทเท่านั้น ได้แก่ ดิบุก เหล็ก และทองคำ

ดิบุก เป็นแร่ที่มีมากแถบชายฝั่งทะเลตะวันตก ตั้งแต่เมืองกระบือจรดแหลมมลายู ทั้งบนบกและในทะเล ได้แก่ ระนอง กระบุรี ตะกั่วป่า พังงา กระบี ตรัง และภูเก็ต สำหรับ ภูเก็ตเป็นเมืองที่มีดิบุกอุดมสมบูรณ์ที่สุดในขณะนั้น ซึ่งเป็นผลให้ฐานะทางเศรษฐกิจของ ภูเก็ตเจริญขึ้น ดังที่พ่อค้าชาวฝรั่งเศสที่ไปทำการค้าที่ภูเก็ตได้รายงานไว้เมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ. 2229 ว่า

แร่ดิบุกเป็นสิ่งที่สำคัญมากของภูเก็ต ทำให้เมืองนี้เจริญ มีการค้าขายและชาวเมืองได้อยู่เลี้ยงชีพไปได้ ก็โดยอาศัย แร่ดิบุกนี้เอง เพราะพวกชาวเมืองขุดแร่ดิบุกได้ ก็เอาแร่ นั้น ไปแลกเปลี่ยนกับพ่อค้าซึ่งนำสินค้ามาจากภายนอก เพื่อเอา มาแลกเปลี่ยนกับดิบุกนั่นเอง³⁷

เนื่องจากแร่ดิบุกคงมีมากและอยู่ตามผิวดิน จึงทำให้ราษฎรหาแร่ด้วยวิธีง่าย ๆ ดังที่พ่อค้าชาวฝรั่งเศสบันทึกไว้ว่าราษฎรเพียงแต่ “ขุดดินเพื่อร่อนหาดิบุก”³⁸ สำหรับการถลุงแร่ดิบุกชาวไทยสมัยอยุธยารู้จักถลุงมานานแล้ว แต่ฝีมือการถลุงยังไม่ชำนาญ³⁹ ส่วนการหลอมดิบุกคงจะหลอมเป็นก้อนเล็ก ๆ ทั้งนี้เพราะชาวเมืองในสมัยนั้นต้องการเอาแร่ดิบุกมาแลกเปลี่ยนสินค้าจากพ่อค้าเท่านั้น ซึ่งเป็นการสะดวกกว่าที่จะทำเป็นแท่งใหญ่ เหมือนปัจจุบัน

การที่ราษฎรไปขุดดินเพื่อร่อนหาดิบุกนั้น จะมีระเบียบปฏิบัติทางราชการประการใด บ้างยังไม่พบหลักฐาน แต่พบว่าแร่ดิบุกได้เข้ามามีบทบาทในระบบไพร่กล่าวคือ ราษฎรทางภาคใต้ได้รับยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงาน ด้วยการให้ส่งส่วยดิบุกแทน ซึ่งทางราชการ จำเป็นต้องใช้ และเมื่อเหลือจากราชการแล้ว ก็ส่งไปขายยังต่างประเทศ หรือขายให้กับ พ่อค้าชาวต่างประเทศที่เข้ามาในเมืองไทยได้ ซึ่งทำรายได้ให้แก่รัฐบาลไทยได้มาก ฉะนั้น ในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม พระองค์ก็ประกาศให้ดิบุกเป็นสินค้าต้องห้ามที่รัฐบาล เป็นผู้ผูกขาดแต่เพียงผู้เดียว ราษฎรไม่มีอิสระในการซื้อขาย

แหล่งซื้อขายแร่ดิบุกได้แก่เมืองต่าง ๆ ตามชายฝั่งทะเลทั้งสองด้านคือ เมืองนคร ศรีธรรมราช ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าดิบุกทางชายฝั่งทะเลตะวันออก และเมืองภูเก็ตเป็น ศูนย์กลางทางชายฝั่งทะเลตะวันตก สันนิษฐานว่าตามเมืองท่าคงจะมีพระคลังสินค้าย่อย ที่เจ้าเมืองเป็นผู้ควบคุมรับซื้อดิบุกจากราษฎรมาขายต่อแก่พ่อค้าต่างชาติ โดยเอาดิบุก แลกกับผ้าอาหารและอาวุธ

เหล็ก ตามเอกสารในสมัยอยุธยา ทำให้ทราบว่าแหล่งแร่เหล็กของไทยได้แก่หัวเมือง เหนือ คือแถบเมืองสุโขทัย เมืองพิษณุโลก⁴⁰ เมืองกำแพงเพชร และเมืองเพชรบูรณ์ สำหรับ เมืองกำแพงเพชรเป็นที่รู้จักกันดีว่า “มีแร่เหล็กกล้าอันเป็นเหล็กเนื้อดีพิเศษ”⁴¹ เหล็กใน เมืองไทยนอกจากมีเหล็กกล้าแล้ว ยังมีเหล็กหางกุ้ง เหล็กกลมเลย และเหล็กน้ำพี้อีกด้วย

ซึ่งเหล็กเหล่านี้มีหลักฐานว่าได้บรรทุกเรือทางเหี่ยวจากเพชรบูรณ์มาขายที่พระนครศรีอยุธยา⁴²

ชาวไทยทางภาคเหนือ เอาเหล็กมาทำประโยชน์โดยการเอาเหล็กกล้ามาถลุงทำเป็นศาสตราวุธ เช่น ดาบ มีดพก และมีดพริ้ว⁴³ แต่ยังไม่รู้จักเอาเหล็กมาทำสมอ นอกจากนี้การที่ไม่มีเข็มกลัด เข็มเย็บผ้า ตะปู กรรไกร หรือกุญแจเหล็ก ใช้ในเมืองไทย ลาลูแบร์จึงลงความเห็น ว่า ช่างเหล็กชาวไทยสมัยนั้นหย่อนความชำนาญอยู่มาก⁴⁴ อย่างไรก็ตามในสมัยอยุธยาตอนปลายชาวไทยรู้จักทำตะปูจากเหล็กใช้เป็นแล้ว

ในเรื่องคุณภาพของเนื้อเหล็ก พ่อค้าชาวฝรั่งเศสชื่อ นายเวเรต์บันทึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2229 ว่า เหล็กเมืองไทยในสมัยนั้นเป็นเหล็กเนื้ออ่อน เอาไปทำตะปูไม่ได้ แต่นำไปทำของหยาบ ๆ ใหญ่ ๆ แล้วจะเหมาะสมกว่า เพราะเป็นเหล็กเนื้อเหนียวและไม่เปราะ⁴⁵ แต่สำหรับเหล็กกล้าแล้ว ได้รับความนิยมนอกจากญี่ปุ่นมาก เพราะเหล็กกล้าของไทยมีคุณภาพดีเหมาะแก่การทำปืนมากกว่าเหล็กกล้าของญี่ปุ่น⁴⁶

ทองคำ ชาวไทยรู้จักนำทองคำมาทำประโยชน์ได้นานแล้ว พบหลักฐานว่า แหล่งแร่ทองคำของอยุธยาอยู่ที่บางตะพานในเมืองกุยบุรี เมื่อพิจารณาหลักฐานในสมัยอยุธยา อาจกล่าวได้ว่าเมืองไทยสมัยนั้นในช่วงระยะเวลาก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ มีทองคำอุดมสมบูรณ์มาก ทั้งนี้เพราะมีสิ่งที่ปรากฏให้เห็นได้คือ พระพุทธรูปทองคำซึ่งมีเป็นจำนวนมากมาตามวัด ซ่อฟ้า ไบระกา ตลอดจนเพดานโบสถ์วิหารก็ได้รับการประดับประดาด้วยทองคำ ทำให้ดูราวตาไปหมด⁴⁷ นอกจากนี้เครื่องใช้บางอย่าง เช่น โดกและพานก็ทำด้วยทองคำด้วย หลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นำให้ชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ถึงกับบันทึกว่า “มีใช้กันอย่างฟุ่มเฟือย”⁴⁸ แล้วจึงออกความเห็นเกี่ยวกับทองคำอีกว่า “ไม่น่าเชื่อว่าจะมีชาวต่างประเทศนำเข้ามาให้มากมาย”⁴⁹

นอกจากเครื่องประดับทางศาสนาที่เป็นเครื่องยืนยันถึงความอุดมสมบูรณ์ของทองคำในเมืองไทยแล้ว ยังมีเหมืองร้าง* และเตาถลุงอีกหลายแห่งที่ราษฎรไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ไปค้นหากันและได้พบทุกวันนี้ ก็เป็นประจักษ์พยานได้ดีว่า คงมีเหมืองทองคำจำนวนมาก และในขณะเดียวกัน ชาวไทยในสมัยก่อนก็ต้องมีความชำนาญในการถลุงแร่ด้วย และคงต้องชำนาญกว่าชาวไทยที่มีชีวิตอยู่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ด้วย⁵⁰

ผู้ปกครองกับแร่ธาตุ

หลักฐานในสมัยอยุธยาทำให้เห็นว่าการพัฒนาในกิจการเหมืองแร่ขึ้นมาบ้าง กล่าวคือ สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงจ้างผู้ที่อาจเรียกได้ว่า ผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศ ตะวันตกมาทำการสำรวจ และให้ความรู้แก่ชาวไทยในสมัยนั้น คนแรกเป็นชาวสเปน ทางรัฐบาลไทยต้องการให้มาค้นหาบ่อทอง แต่ไปพบบ่อแร่ทองแดงที่มีเนื้อโลหะเพียงเล็กน้อย

* เหมืองทองร้างเพราะถูกละทิ้งไปในสมัยที่ทำสงครามกับพม่า

และไม่มีหลักฐานแสดงรายละเอียดผลของการสำรวจ จึงคาดว่าคงไม่ได้ผลนัก สมเด็จพระนารายณ์ฯ ยังไม่ทรงเลิกล้มพระทัย ทรงขอให้นายแพทย์ แวงซังต์ ชาวฝรั่งเศส เป็นผู้ที่มีความรู้ในวิชาคำนวณและเคมี ท่านผู้นี้ได้ช่วยงานของพระองค์ได้มากกว่ารายแรกกล่าวคือ ได้ออกสำรวจภูเขา และพบแหล่งแร่อีกหลายแห่ง เช่น แร่เหล็กกล้าอย่างดีมากมีอยู่ที่ยอดเขาแห่งหนึ่งซึ่งได้พบมาแต่ก่อนแล้ว แต่ชาวไทยในสมัยนั้นหาไม่พบ แต่ที่สำคัญคือเขาได้ไปตรวจพบแร่ทองคำซึ่งเขาวินิจฉัยว่าน่าจะมีเป็นจำนวนมาก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าเขาไม่มีเวลาถลุงดู จึงได้ปิดเป็นความลับ ไม่บอกให้ใครทราบแหล่งแร่⁵¹ นอกจากนี้ท่านผู้นี้ยังได้แนะนำให้ชาวไทยไปตรวจบ่อแก้วผลึก บ่อแร่พลอย บ่อหินแก้วกากกะรุน* และแร่อื่นๆ อีกหลายประเภทรวมทั้งบ่อหินอ่อนสีขาวด้วย ในประการสุดท้ายเขายังได้ปรับปรุงวิธีทำงานของชาวไทยให้ถูกหลักวิชายิ่งขึ้น ทำให้การขุดแร่ดีขึ้นกว่าแต่ก่อน ยิ่งไปกว่านั้นคนไทยที่เคยทำงานเกี่ยวกับแร่มาก่อนซึ่งส่วนมากเป็นพระภิกษุ ได้ลอบมาปรึกษาเขาอย่างลับๆ เพื่อขอรู้วิธีการแยกและถลุงโลหะให้บริสุทธิ์อีกด้วย⁵²

* เป็นผงของแร่กะรุนนำเอามาผสมครั้งใช้ขัดของแข็งได้

เชิงอรรถ

1. นิโคลาส แชรแวงส, *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*, หน้า 23.
2. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, *จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์*, เล่ม 1, หน้า 53-54.
3. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
4. นิโคลาส แชรแวงส, *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*, หน้า 24.
5. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, *จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์*, เล่ม 1, หน้า 129.
6. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เอกสารจากหอหลวง, *แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี*, หน้า 58.
7. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, *จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์*, เล่ม 1, หน้า 150.
8. เรื่องเดียวกัน, หน้า 189.
9. เรื่องเดียวกัน, หน้า 48 และ 53 และนิโคลาส แชรแวงส, *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*, หน้า 25.
10. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เอกสารจากหอหลวง, *แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี*, หน้า 56.
11. เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.
12. “พระราชกำหนดใหม่”, *กฎหมายตราสามดวง* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), เล่ม 5, หน้า 228.
13. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เอกสารจากหอหลวง, *แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี*, หน้า 59.
14. *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511), เล่ม 26, หน้า 15.
15. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เอกสารจากหอหลวง, *แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี*, หน้า 19.
16. เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.
17. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
18. เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.
19. “พระไอยการอาษาหลวง”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 4, หน้า 102.
20. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525* (พระนคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2530), หน้า 567.
21. *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), เล่ม 12, หน้า 305.
22. *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*, หน้า 567.
23. เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.
24. *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 43* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511), เล่ม 25, หน้า 191-192.
25. เรื่องเดียวกัน, หน้า 192.

26. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, หน้า 43.
27. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 43, หน้า 192-193.
28. เรื่องเดียวกัน, หน้า 190-191.
29. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์, เล่ม 1, หน้า 173.
30. เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.
31. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18, หน้า 306.
32. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เอกสารจากหอหลวง, แดงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี, หน้า 57.
33. “พระราชกำหนดใหม่”, กฎหมายตราสามดวง, เล่ม 5, หน้า 228-230.
34. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 43, หน้า 191-192.
35. “คำให้การชาวกรุงเก่า”, คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515), หน้า 275.
36. นิโคลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, หน้า 35.
37. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511), เล่ม 26, หน้า 15.
38. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
39. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์, เล่ม 1, หน้า 61.
40. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18, หน้า 305.
41. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์, เล่ม 1, หน้า 16.
42. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เอกสารจากหอหลวง, แดงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี, หน้า 57.
43. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์, เล่ม 1, หน้า 62.
44. เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.
45. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44, หน้า 15.
46. ปิยนาค บุณนาค, “ความสัมพันธ์ไทยกับญี่ปุ่นสมัยอยุธยา”, เอกสารสัมมนาทางวิชาการ ประวัติศาสตร์อยุธยา, วันที่ 26-29 มกราคม 2523 ณ วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา, หน้า 3.
47. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์, เล่ม 1, หน้า 57.
48. นิโคลาส แชรแวงส, ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, หน้า 28.
49. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
50. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์, เล่ม 1, หน้า 57.
51. เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.
52. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

บทที่ 5 การค้าขาย

5.1 การค้าขายภายในประเทศ

ในสายตาของชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ เขามีความเห็นที่อาชีวะที่ชาวไทยแทบทุกคนทำกันคือค้าขาย (กับการหาปลา)¹ จึงมีหลักฐานว่า ผู้เป็นบิดามารดาเมื่อส่งบุตรให้ไปเรียนหนังสือกับพระสงฆ์ที่วัด จริ่งอยู่พระก็จะสอนให้รู้จักอ่าน รู้จักเขียน แต่สิ่งที่สำคัญคือ สอนให้รู้จักการนับจำนวน ทั้งนี้เพราะ “ไม่มีสิ่งใดที่จะจำเป็นแก่พ่อค้าและชาวสยามทั้งปวงยิ่งไปกว่าการทำค้าขาย”²

การค้าขายของชาวไทยสมัยนั้น มีการค้าทั้งทางน้ำและบนบก ในทางน้ำก็ทำการค้าในเรือลำใหญ่กันทั้งครอบครัวคือทั้งพ่อแม่และลูก และแทบจะไม่ได้ขึ้นบกเลย บางครอบครัวก็ทำการค้าในเมือง ในฐานะพ่อค้าคนกลาง ด้วยการไปรับซื้อสินค้ามาจากเรือสินค้าที่เข้ามาเทียบท่าแล้วนำมาขายปลีก³ แต่ลักษณะการค้าภายในของชาวไทยในสมัยนั้นมีข้อที่น่าสังเกตว่า “เป็นสิ่งเล็กน้อยเหลือเกินไม่ทำให้ใครสร้างสมบัติได้มากมายเลย”⁴ หรืออาจกล่าวได้ว่า ไม่สามารถทำให้ผู้ใดร่ำรวยขึ้นมาได้ ซึ่งตรงกันข้ามกับการค้ากับต่างประเทศ ที่พระเจ้าแผ่นดินผูกขาดไว้แทบทั้งหมด⁵

ผู้ประกอบอาชีพทำการค้าภายใน ในทางปฏิบัติแล้วคงได้แก่บรรดาสตรีทั้งหลาย ทั้งนี้เพราะชายถูกเกณฑ์ไปทำงานหลวงเป็นระยะเวลา 6 เดือนทุกปี เป็นภาระของภรรยา มารดาและธิดาเป็นผู้นำอาหารไปส่ง จริ่งอยู่เมื่อชายพ้นกำหนดเกณฑ์แล้ว ส่วนมากก็ไม่ได้ทำงานอะไรเป็นล่ำเป็นสัน เพราะไม่ได้ฝึกงานอาชีพอย่างหนึ่งอย่างใดให้ชำนาญเป็นพิเศษ เพราะเมื่อไปทำงานให้หลวง ก็ทำงานหลาย ๆ ประเภทแล้วแต่พระราชประสงค์ ฉะนั้นเมื่อพ้นจากราชการงานหลวงแล้ว ชีวิตตามปกติของชายไทยพออนุมานได้ว่าดำเนินไปด้วยความเกียจคร้าน วันหนึ่ง ๆ ได้แต่นั่ง เอนหลัง กิน เล่น สบายสบาย แล้วก็นอน ผู้เป็นภรรยาจะปลุกให้ตื่นประมาณเจ็ดนาฬิกาตอนเช้า และจัดอาหารให้รับประทานครบสามมื้อ ระหว่างเวลาอาหารกลางวันกับอาหารเย็นพวกเขาจะเอนหลังพักผ่อนสักระยะหนึ่ง เวลาที่เหลือก็หมดไปด้วยการสนทนาและเล่นการพนัน หน้าที่ดูแลครอบครัวจึงเป็นของสตรี ลาลูแบร์จึงบันทึกไว้ว่าในขณะที่ฝ่ายสามีดำเนินชีวิตดังกล่าว “พวกภรยานั้นไปไถนา ไปขายของ หรือไปซื้อของที่ในเมือง”⁶

5.1.1 ศูนย์กลางการค้าภายใน

ศูนย์กลางการค้าภายในที่สำคัญที่สุดคือตัวพระนครศรีอยุธยาซึ่งเป็นราชธานี ส่วนเมืองที่มีความสำคัญรองลงมาคงได้แก่ บริเวณหัวเมืองสำคัญ ๆ ได้แก่ พิษณุโลก ภูเก็ต สงขลา นครศรีธรรมราช ตะนาวศรี มะริด และเพชรบุรี

สำหรับที่ราชธานี ถือว่าเป็นศูนย์กลางการค้าภายในที่สำคัญที่สุด เพราะมีปัจจัยเอื้ออำนวยต่อความเจริญทางการค้า ที่สำคัญคือ การคมนาคมสะดวก ดังจะเห็นได้จากทำเลที่ตั้งของอยุธยาที่ตั้งอยู่บนเกาะหนองโสน หรือบึงพระราม มีแม่น้ำล้อมรอบเกาะ เกาะดังกล่าวมีสันฐานคล้ายสำเภานาวา⁷ ที่ตัวเมืองมีลำน้ำล้อมรอบอยู่เป็นคูเมือง ได้แก่ ลำน้ำป่าสัก ลำน้ำลพบุรี และลำน้ำเจ้าพระยา เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก บริเวณรอบนอกพระนครจะเจ็จไปด้วยน้ำ อยุธยาจึงกลายเป็น “ปากน้ำและประตูบ้านของเมืองเหนือทั้งปวง”⁸ ด้วยเหตุนี้อยุธยาจึงกลายเป็นศูนย์กลางการค้าภายในที่สำคัญมาก จึงมีเรือจากหัวเมืองต่างๆ บรรทุกสินค้ามาขาย เช่น “ทางเหนือ ก็มีเรือระแหงแขวงเมืองตาก และเรือหางเหี้ยวเมืองเพชรบูรณ์ นายม บรรทุกครั้ง กายาน เหล็กหางกุ้ง...”⁹ และ “เรือใหญ่ท้ายแกว่ง ชาวเมืองพระพิศณุโลกฝ่ายเหนือบรรทุกน้ำอ้อย ยาสูบ ชีผ้า...ล่องเรือลงมาจอดขาย... เรือมอญใหญ่ปากกว้าง 6-7 ศอก พวกมอญบันทึกมะพร้าวห้าว แลไม้แสมทะเลแลเกลือขาวมาจอดขาย”¹⁰

นอกจากเมืองเหนือและเมืองใกล้เคียงแล้ว ทางทิศอื่น ๆ ก็มีเรือมาค้าขายด้วย ได้แก่ “แถวหน้าวัดสมอ วัดขุ่น วัดขานานสามวัดนั้น ชาวเมืองอ่างทองและเมืองลพบุรี เมืองอินทร์ เมืองพรหม เมืองสิงห์ เมืองสรรพยา เมืองสุพรรณ เอาข้าวเปลือกบันทึกเรือใหญ่น้อยมาจอดขายที่นั่น”¹¹ ส่วนทางบักย์ได้ก็มีเรือบรรทุกสินค้ามาขาย ซึ่งตามหลักฐานมีว่า “ที่บ้านน้ำวนบางกะจะ มีเรือปากได้ปากกว้างสามวาสิบศอก พวกลูกค้าเงินและแขกจาม ทอดสมอขายน้ำตาลชาย น้ำตาลกรวด สาคุเมตต์ใหญ่เล็ก กำมะถัน...”¹²

ส่วนเส้นทางทางบก ก็มีเกวียนและต่างมาจากหัวเมืองลาวตะวันออกเฉียงเหนือ และเขมรบรรทุกสินค้ามาจำหน่าย ปรากฏหลักฐานอยู่ในคำให้การของขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมว่า “...ในระดุดเดือนสามเดือนสี่ต่างแลเกวียนเมืองนครราชสีมา บันทึกลินค้าต่างๆ คือ น้ำรัก ชีผ้า ปีกนก ผ้าตาราง...หนังเนื้อเอ็นเนื้อ...หนองขาของป่าต่างๆ เกวียนเมืองพระตะบอง พวกเขมรบันทึกลูกเรว กระวาน ไหม กายาน...แลสินค้าต่างๆ ตามอย่างเมืองเขมร พวกโคราชแลพวกเขมรเอาสินค้ามาขายที่ศาลาเกวียน...”¹³

นอกจากอยุธยาจะอยู่ในทำเลที่มีเรือ เกวียน และต่างจากหัวเมืองต่างๆ บรรทุกสินค้ามาขายได้สะดวกแล้ว ที่ตัวพระนครศรีอยุธยาเองก็มีตลาดขายสินค้านานาชนิด เมื่อพิจารณาจากที่ตั้ง อาจจำแนกได้เป็นตลาด 4 กลุ่มด้วยกันคือ*¹⁴ ตลาดกลุ่มแรกเป็นตลาดเรือที่แม่น้ำรอบกรุงศรีอยุธยา เป็นตลาดเอก 4 ตลาด ได้แก่ ตลาดน้ำวนบางกะจะ ตลาดปากคลองคูจาม ตลาดคลองคูไม้ร้อง และตลาดปากคลองวัดเดิม ตลาดกลุ่มที่สอง เป็นตลาดบนบกนอกกำแพงเมือง มีชื่อปรากฏอยู่ 30 ตลาด ตลาดเหล่านี้อยู่ในบริเวณขนอนทั้งสี่ทิศเข้ามาจนถึงริมแม่น้ำรอบกรุง

* ชื่อสถานที่และสินค้าต่างๆ ผู้เขียนใช้ตัวสะกดและการันต์เป็นแบบเดียวกับที่พิมพ์ในหนังสืออ้างอิง

ส่วนตลาดกลุ่มที่สาม เป็นตลาดในกำแพงเมือง เป็นบริเวณที่มีการค้าขายคึกคักกว่าที่ใด ๆ ตามคำให้การของขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม มีชื่อตลาดอยู่ประมาณ 68 ตลาด สินค้าที่จำหน่ายมีทุกชนิด เริ่มจากเครื่องปัจจัยสี่ก็มีครบ ได้แก่ อาหารมีทั้งอาหารสดและอาหารสำเร็จรูป อาหารสดมีขายหลายตลาด ขายทั้งเช้าและเย็น อาหารสดมีทั้งปลาสด กุ้งสด หมู เป็ดและไก่ อาหารสำเร็จรูปก็ได้แก่ข้าวแกงขายสำหรับพวกข้าราชการที่ตลาดหน้าวังตรา นอกจากนั้นก็มีขนมและผลไม้ขายด้วย ขนมก็มีทั้งขนมที่คนไทยขายและคนจีนขาย ขนมไทย ได้แก่ ชะมด กงเกวียน ภิรม ถั่ว ลำปณี ส่วนคนจีนขายขนมเปียกทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก และขนมจันอับ ผลไม้ก็มีพวกมะพร้าวอ่อน มะพร้าวเผา ส้มและกล้วย

สินค้าประเภทเครื่องนุ่งห่ม ก็มีทั้งเสื้อผ้าและเครื่องประดับนานาชนิด เช่น ที่บ้านป่าชมภูขายผ้าชมภู ผ้าชมภูเลว ผ้าพิมพ์เลว ที่ย่านป่าผ้าเขียว ขายเสื้อเขียว เสื้อขาว เสื้อจีบเอว เสื้อฉีกอกกรวมหัว กางเกงเขียว กางเกงขาว ย่านท่าทรายขายผ้าสองปัก เชิงปุม ผ้าปุม ผ้าไหม ผ้าจวนต่าง ๆ ที่ย่านฉะไกรใหญ่ขายผ้าสุหรีด ผ้าขาว ส่วนเครื่องประดับซึ่งได้แก่ กำไลมือ กำไลเท้า ปิ่นปักผม แหวนหุ้มมะเกลือ แหวนลูกแก้ว สินค้าเหล่านี้พวกแขกเป็นคนขายอยู่ที่ตลาดเชิงตะพานขึ้นถนนตะวันตก นอกนั้นก็มีการขายที่ย่านขันเงินซึ่งขายพวกสายส้อม กำไล ปิ่นปักจุก พริกเทศ และจับปิ้ง

สำหรับเครื่องเสนาสนะ ได้แก่พวกเครื่องปลูกบ้าน เครื่องเรือน เครื่องนอน ก็มีขายที่ย่านฉะไกรใหญ่ ซึ่งทำฝาเรือน และนั่งร้านขาย ที่ย่านโรงเตี๊ยมหรือรัตนไชย ทำเครื่องเตี๊ยมนอน เก้าอี้หนังและถักหวายขาย ส่วนเครื่องฟูก หมอน เมาะ ก็มีขายที่ย่านป่าฟูก ปัจจัยสี่ประการสุดท้ายคือยารักษาโรคก็มีขายที่ย่านป่ายา ซึ่งขายสรรพเครื่องเทศ เครื่องไทยครบสรรพคุณยาทุกสิ่ง

ที่ตลาดในกำแพงเมืองนี้ นอกจากจะมีสินค้าปัจจัยสี่ครบถ้วนแล้ว ยังมีสินค้าที่ใช้ประกอบกิจการอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น เครื่องประกอบการทอผ้าเย็บผ้า ก็มีฝ้าย ด้ายขาว ด้ายแดงขาย ที่ย่านป่าตะกั่ว และแถวหน้าพระกาลมีร้านขายหัวโนโคลงโนปั่นด้าย ผู้ใดจะซื้อเครื่องทอก็ไปที่ย่านป่าทองซึ่งขายทองคำเปลว ทอง นาค และเงิน ผู้ใดต้องการเครื่องตะกั่ว เครื่องเหล็ก : จอบ เสียม ตะปู มีด พร้า ก็ไปซื้อได้ที่ย่านป่าเหล็ก ผู้ใดต้องการเครื่องหมาก ซึ่งมีหมากพลู เขียนหมาก ถุงหมาก ซึ่งมีทั้งถุงหมากสักหลาดปักทอง ประดับกระจกและถุงหมากเลว ซองพลูซึ่งมีซองพลูเลว ซองพลูสักหลาดเขียวแดง ซองพลูสักหลาดปักทอง ประดับกระจกก็ไปซื้อได้ที่ย่านป่าทุ่งหมาก เครื่องเขียนซึ่งได้แก่สมุดกระดาษก็มีขายที่ย่านป่าสมุดซึ่งอยู่แถบหน้าวัดพระรามมาจนถึงศาลเจ้าหลักเมืองมาจนถึงหน้าวัดลาว ส่วนดินสอดขาว ดินสอดดำ มีขายที่ย่านป่าดินสอดริมวัดพระงาม ผู้ใดต้องการจับสัตว์น้ำก็มีตลาดของชาวจีนที่ย่านบ้านแห ขายแหและเปลปาน ด้ายตะก้อ และลวด ใครต้องการจะทำกิจกรรมทางศาสนาก็ไปที่แถวย่านวัดกระเชีช่วง ซึ่งคนที่นี่เขาทำพระพุทธรูปด้วยทองคำ นาก เงิน และสัมฤทธิ์ ที่ย่านป่าโทนก็มีช่างม้าและศาลพระภูมิไว้บริการ ขณะเดียวกันจะซื้อเครื่องบวช

ได้ที่ตลาดถ้ำขันธ์ ซึ่งขายหมากพลู ทรายเมียงท่อสำหรับบวชนาค นอกจากนั้นสามารถซื้อเครื่องอัฐบริวาร ฝาบาตร เซึ่งบาตร ทรายาด และตาละบัดได้ที่ตลาดหน้าพระศรีมหาธาตุ ในด้านดนตรี ผู้ใดต้องการได้เครื่องดนตรีก็ให้ไปที่ย่านป่าโทนซึ่งมีเรไรบีแก้วขาย

ในตลาดในกำแพงเมืองนี้ยังมีเครื่องใช้ไม้สอยตลอดจนภาชนะอีกมากมายหลายประเภทไว้บริการ เช่นที่ย่านป่าตะเกียบ ขายตะลุ่ม พานกำมะลอ พานเลว ตลาดหน้าวัดพระศรีมหาธาตุขายเสื้อตะนาว เสื้อแขก ย่านชั้นเงินขายชั้น จอก ตลับเลว และถมยาดำ ย่านพรหมณ์หน้าวัดช้าง ขายกระบุง ตะกร้า กะโล่ ครุเชือก เสื้อ ลวด และเครื่องใช้ต่างๆ ครบ นอกจากนี้ยังมีร้านขายสุราแช่ สุราเข้ม ร้านขายดอกไม้เพลิง มีแม่ค้ารับซื้อของเก่า นั่งอยู่ที่แถวศาลาห้าห้องหน้าวัดพระมหาธาตุ นั่งคอยซื้อมิด พริ้ว ขวานชำรุด เศษเหล็ก และก็ขายสินค้าที่รับซื้อนั้นด้วยในขณะเดียวกัน ผู้ใดประสงค์จะได้พดก็ไปซื้อพดได้ที่ย่านป่าพด ซึ่งมีทั้งพดกระโหนด คันกลม คันแบน คันใหญ่ คันเล็ก ผู้ใดต้องการซื้อดอกไม้ก็มีตลาดขายดอกไม้มานานาชนิดที่ย่านถนนลาว ผู้ใดต้องการสินค้าของจีน ก็มีร้านชาวจีนซึ่งอยู่กันมากแถบย่านในไก่เชิงสะพานประตูจีนไปเชิงสะพานประตูในไก่ ขายของเครื่องสำภาใหม่ แพร ทองขาว ทองเหลือง ครบครัน

ตลาดกลุ่มสุดท้าย คือตลาดริมแม่น้ำทั้งสองฟากรอบกรุงศรีอยุธยา ปรากฏชื่อประมาณ 21 ตลาด มีสินค้าขายหลายประเภท ได้แก่ ในย่านสัมพะณี คนจำพวกหนึ่ง ตีสกัด น้ำมันงา น้ำมันลูกกระเบา และน้ำมันสำโรงขาย อีกพวกหนึ่งทำฝารื้อน ฝาทอดด้วยไม้ไผ่ และกรุแผงค้าขาย และอีกพวกหนึ่งทำมิดพริ้วและหล่อครกขาย ในเกาะทุ่งขวัญ ชาวบ้านบ้านหม้อ บ้านหม้อข้าวหม้อแกงขาย ชาวบ้านกระเบื้องทำกระเบื้องผู้เมีย กระเบื้องเกร็ดเต้าขาย ชาวบ้านศาลาปูนก็เผาปูนขาย ส่วนในเกาะทุ่งแก้ว ชาวบ้านเกาะขาด หล่ออะบอบ เต้าปูนทองเหลืองขาย ชาวบ้านวัดครุฑปั้นนางเล็ง*ขาย ชาวบ้านวัดริมธรณีเลื่อยกระดาน ไม้จิว ไม้ؤلโลกขาย ที่วัดบ้านพร้าวพวกพรหมณ์และคนไทยทำแป้งหอม น้ำมันหอม ฐูปกระแจะ และกระดามขาย ที่บ้านท่าโขลงทำเหล็ก ตะปู ตบลิ้งขนาดใหญ่และเล็กขาย และที่บ้านคนที ชาวบ้านบันกระถอน ตะคันช้าง ม้า ตูกตาดัวเล็กและตัวใหญ่ขาย

5.1.2 ความสำคัญของตลาดตามกฎหมาย

ตลาดในสมัยอยุธยา นอกเหนือจากเป็นแหล่งขายสินค้านานาชนิดตั้งได้กล่าวแล้ว ตลาดยังมีคุณสมบัติพิเศษด้านต่าง ๆ อีกด้วย เช่น ตลาดเป็นสถานที่ที่ให้ความคุ้มครองผู้รับซื้อของโจรที่ไม่ทราบว่าเป็นของโจร เป็นสถานที่ที่บุคคลใดจะมาริดไถสิ่งของที่เขาสื่อขายกันไม่ได้และคุ้มครองพ่อค้าแม่ค้าจากการกรรโชกทรัพย์ของพวกเขาตามเสด็จ นอกจากนี้ตลาดยังเป็นสถานที่สำหรับลงโทษผู้ที่กระทำผิดกฎหมายที่เกี่ยวกับการค้าขาย ไม่ว่าจะ เป็นพ่อค้า แม่ค้า หรือกำนันตลาดก็ตาม ประการสุดท้าย เป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวไปขออาหารรับประทานเพื่อยังชีพ

ในเรื่องการเป็นสถานที่ที่คุ้มครองผู้รับซื้อของโจร มีกฎหมายรับรองไว้ว่า ถ้าซื้อ

*หมายถึงหม้อขนาดใหญ่สำหรับใส่น้ำหรือหมายถึงตุ้ม

ของโจรในตลาด ซึ่งท่านอายุดีให้ซื้อขาย แต่ไม่ทราบว่าเป็นของโจร ผู้เป็นนายตลาดก็ไม่ทราบ เพื่อนร้านที่นั่งอยู่ใกล้เคียงกันก็ไม่ทราบ ต่อมาเจ้าของทรัพย์จับได้ที่ผู้ซื้อ ให้ผู้ซื้อชี้ตัวว่าผู้ใดเป็นคนขายให้ ถ้าผู้ซื้อหาตัวผู้ขายไม่ได้ ให้ผู้ซื้อพิสูจน์ตนเองว่าบริสุทธิ์ ถ้าแพ้พิสูจน์ ก็จะถูกปรับเสมอกับโจร ถ้าชนะพิสูจน์ ให้เสียแต่เงินที่ซื้อนั้นให้แก่เจ้าของเพราะหาหลักฐานไม่ได้ ให้หาผู้ที่ยขายของให้จนพบ แล้วนำไปให้ตุลาการพิจารณาเอาของนั้นคืน¹⁵ ที่พิจารณาโทษเช่นนี้เพราะเป็นการซื้อขายกันในตลาด กฎหมายจึงให้ความสำคัญคุ้มครอง ถ้ามีได้ซื้อในตลาด ผู้ซื้อจะต้องถูกใส่คำ* นำไปประจาน 3 วันครึ่งหนึ่ง 5 วันครึ่งหนึ่ง และ 7 วันอีกครั้งหนึ่งแล้วยังถูกปรับอีกด้วย¹⁶

ตลาดเป็นสถานที่ที่ได้รับการคุ้มครองจากการริบไถ่ มีกฎหมายรับรองไว้ว่า “ผู้ใดเก็บเอาสรรพอัญมณีแก่ราษฎร อันซื้อขายในท้องตระหลาด ท่านให้ลงโทษตามเกณฑ์มากแล่น้อย”¹⁷ ซึ่งมีอัตราค่าปรับตามคุณค่าของทรัพย์นั้น ๆ และยังมีกฎหมายที่กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าที่ตลาด/สถาน** พวกเจ้าขุนมูลนาย อนุาพยาบาล บ่าวไพร่ ซึ่งตามเสด็จพระเจ้าอยู่หัวไปนั้น จะไปกระชอกเอาทรัพย์สิ่งของไม่ได้¹⁸ ข้อความในกฎหมายมาตรานี้ อาจกล่าวได้ว่าตลาดเป็นสถานที่ที่คุ้มครองพ่อค้าแม่ค้าจากการกระชอกทรัพย์

ตลาดเป็นสถานที่ที่ใช้ลงโทษผู้กระทำความผิดกฎหมายเกี่ยวกับการค้าขาย ซึ่งได้แก่การที่พ่อค้าแม่ค้าผู้ใดขายสินค้าเกินราคาควบคุม ซึ่งในสมัยอยุธยาเรียกว่า ถนนตระหลาด เมื่อถูกจับได้ ก็จะถูกนำไปใส่ชื่อ 3 วัน แล้วนำไปประจานจนรอบตลาด และในกรณีที่พ่อค้าแม่ค้าผู้ใดบังอาจขายของต้องห้าม ก็จะถูกนำไปประจานรอบตลาดเป็นเวลาถึง 7 วัน¹⁹ นอกจากนี้ผู้เป็นเจ้าของกิจการของรัฐที่เรียกว่า กำนันตลาดทำงานบกพร่อง เช่น ไม่ห้ามลูกตลาดเรื่องซื้อขายสิ่งของต้องห้าม จะถูกลงทวนด้วยลวดหนึ่ง 25 ที แล้วเอาตัวไปประจานรอบตลาด และถ้ากำนันตลาดผู้นั้นประพฤติมิชอบไปเก็บหัวเบีย (อากรตลาด-ผู้เขียน) เกินพิกัตอัตรา ก็จะถูกเขียนด้วยหวาย 15 ที แล้วนำไปประจานรอบตลาด²⁰ อีกเช่นกัน

ประการสุดท้าย ตลาดเป็นสถานที่ที่นักโทษจะไปหาอาหารรับประทานได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย และมีเจ้าหน้าที่ของรัฐคือ นครบาล เป็นผู้คุมออกไปขออาหารตามแต่เขาจะให้ ถ้าไปแย่งชิงเอามา ผู้ที่ควบคุมไปคือนครบาลจะถูกเขียนด้วยหวาย และนักโทษเองจะถูกเขียนด้วยลวดหนึ่ง²¹

5.1.3 ระเบียบการซื้อขายสินค้าตามกฎหมาย

การซื้อขายสินค้าในสมัยอยุธยานั้น มิได้ซื้อขายกันได้ตามความพอใจ ไม่ว่าจะเป็นประเภทของสินค้า วัน เวลา และการกำหนดราคาสินค้า ทั้งนี้ได้มีกฎหมายออกมาควบคุมการซื้อขาย โดยจัดเป็นระเบียบได้ดังนี้คือ กรณีที่เป็นบรรดาผู้คน ทรัพย์ สัตว์ สิ่งของที่จะ

*ไม่เครื่องจำคอนักโทษ

** ตลาดของแห้ง

เข้าห้องพระคลังหลวง เอาไปซื้อขายมิได้ จะถูกลงโทษถึง 6 สถาน²² นอกจากนี้สินค้าประเภท “สินค้าต้องห้าม” ที่ระบุไว้ในกฎหมาย ได้แก่ กฤษณา ผ่าง ดีบุก นมมาต* งาช้าง ไม้จันทน์ และไม้หอมต่าง ๆ²³ เป็นสินค้าที่ผู้ใดจะซื้อขายไม่ได้เด็ดขาด ไม่ว่าจะคนไทยหรือชาวต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นที่ใด เช่นทางบก กลางป่า หรือทางเรือก็ตามห้ามทั้งสิ้น จะซื้อขายต้องบอกแก่ “ล่ามพนักงาน” ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้น จะเป็นผู้จัดการให้ หากผู้ใดฝ่าฝืนกฎหมายก็จะถูกลงโทษ²⁴

สำหรับวันและเวลาที่ทำการซื้อขายนั้น ก่อนสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ คงจะซื้อขายกันได้ทั้งกลางวันและกลางคืน แต่พอมาถึงสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มีปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุมมาก ขอบลัทธิโมยเอาพระพุทธรูปหุ้มทองหุ้มเงินมาลอกเอาทอง เงินและเช็ดเอาทองคำเปลวซึ่งปิดพระพุทธรูปเหล่านั้น แล้วนำเงินทองไปขายไปจำหน่ายในเวลากลางคืน ผู้ซื้อที่ดีผู้รับจำหน่ายก็ไม่ได้สังเกตเห็น พอถูกทางการจับได้ก็ทำให้มีความผิดในข้อหาสมคบกับโจร ด้วยเหตุนี้จึงมีกฎหมายออกมาควบคุมการซื้อขายสินค้าบางประเภทเป็นเวลาคือถ้าผู้ใดต้องการจะเอาสิ่งของรูปพรรณทอง นาก เงิน และเครื่องทองเหลือง ดีบุก ผ้านุ่งห่ม เครื่องศาสตราวุธ ช้าง ม้า โค กระบือ มาขายและจำหน่าย ให้เอาไปขายและจำหน่ายแก่กันในเวลากลางวัน สำหรับเครื่องยา เครื่องกับข้าว ตลอดจนของกินต่าง ๆ อนุญาตให้ซื้อขายแก่กันในเวลากลางคืนได้²⁵

ในการซื้อขายสินค้านั้น ผู้ปกครองยังคุ้มครองผู้บริโภคอีกทางหนึ่งด้วย ด้วยการควบคุมราคาสินค้าซึ่งเรียกว่า “ถนนตระหลาด” หมายความว่า มีพระราชบัญญัติสำหรับราคาสินค้าเอาไว้ หากผู้ใด “มิซื้อขายตามถนนตระหลาด ซื้อถูกขายแพงนอกพระราชบัญญัติ ท่านว่าละเมิดพระราชอาญา”²⁶ ถูกลงโทษดังนี้คือ จำใส่ชื่อไว้สามวัน แล้วเอาไปประจานจนรอบตลาด แล้วให้ตีด้วยไม้หวาย 25 ที²⁷

5.1.4 เจ้าหน้าที่ที่ดูแลการซื้อขายในตลาด และงานในความรับผิดชอบ

ในสมัยอยุธยา ตามหลักฐานที่ปรากฏมีตำแหน่งเจ้าพนักงานอยู่ 2 ประเภท ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการซื้อขายในตลาด ได้แก่ กำนันตลาด และนายตลาด หรือเจ้าตลาด

กำนันตลาดมีหน้าที่ความรับผิดชอบเกี่ยวกับการค้าขายหลายประการคือ

1. ควบคุมไม่ให้ลูกตลาด (พ่อค้าแม่ค้า-ผู้เขียน) ขายสินค้าเกินราคาควบคุมที่เรียกว่าถนนตระหลาด
2. ต้องสอดส่องดูแลอย่างเข้มงวด ไม่ให้ลูกตลาดเอาสินค้าต้องห้ามไปซื้อขายต่างเมืองและในขณะเดียวกัน ต้องห้ามลูกตลาดซื้อขายสินค้าต้องห้ามแก่ผู้ที่มาจากต่างเมือง²⁸
3. ทำหน้าที่เก็บหัวเบี้ยในตลาดตามพิกัดที่ระบุไว้ในกฎหมาย ยกเว้นตลาดหน้าคุก ซึ่งกรมพระนครบาลจะเป็นผู้เก็บ

* คือนอแรด

4. ในกรณีที่ชาวตลาดทะเลาะวิวาทกัน และมีการฟ้องร้องกัน กฎหมายระบุว่า ต้องไปสืบพยานจากกำนันตลาด²⁹

ส่วนเจ้าพนักงานที่มีชื่อว่า นายตลาด หรือเจ้าตลาดนั้น พบหลักฐานว่าเป็นผู้ทำหน้าที่ “ฝนตราเงิน” เงินทองแดงซึ่งเป็นเงินปลอมที่เอามาซื้อขาย³⁰

5.1.5 วิธีทำการค้าขายที่ถูกต้องตามกฎหมาย

สมัยอยุธยา ชาวไทยสามารถประกอบอาชีพการค้าได้ด้วยลักษณะต่าง ๆ ดังนี้คือ

1. ทำการค้าด้วยการลงทุนด้วยเงินของตนเอง ซึ่งอาจจะเป็นสินเดมิได้³¹

2. ทำการค้าด้วยวิธีร่วมทุนกัน ผู้ที่เข้าร่วมลงทุนต้องแบ่งกำไรกันตามต้นทุนมาก ต้นทุนน้อย นอกจากนั้นในกฎหมายยังบัญญัติไว้ว่า ผู้กระทำการค้าร่วมกันต้องซื่อสัตย์ต่อกันเพราะ “ถ้าเก็บเอาทุนแลกำไร ซึ่งจะได้เป็นส่วนของท่านนั้นไว้ ท่านว่าประบัดสินท่านให้เอาทุนและกำไรซึ่งเป็นส่วนของท่านนั้นตั้งใหม่ทวีคูณ”³²

3. ทำการค้าด้วยการกู้เงินไปค้า ในกรณีนี้มีกฎหมายลักษณะกัณฑ์รับรองไว้ว่า สามิภรรยากู้เงินไปเป็นทุนทำการค้า ถ้าสามียังไม่กลับ เจ้าหนี้ต้องการเงินคืน กฎหมายให้การคุ้มครองและเห็นอกเห็นใจ ด้วยการอนุโลมให้ผู้เป็นภรรยาใช้แต่เงินต้น ส่วนดอกเบี้ยให้ยกเลิกเสีย ต่อเมื่อสามิกลับมาจึงให้ใช้ค่าดอกเบี้ยนั้น³³

4. ทำการค้าด้วยวิธีฝากสินค้าไปขาย มีกฎหมายรับรองไว้ว่า “การฝากไปขายต่างเมืองก็ดี ฝากลงสำเภาก็ดี หรือฝากให้ซื้อขายกลางเมืองก็ดี” จะต้องมีหลักเกณฑ์ดังนี้คือ ประการแรกจะต้องหาผู้เฒ่าผู้แก่เพื่อนฝูงมาช่วยกันคิดราคาต้นทุน ประการที่สองต้องบันทึกรายการค้าไว้ในหนังสือสำคัญปริศนาคำว่าจะใช้หลักการอย่างไร ในการแบ่งกำไรให้เป็นหลักฐาน หากเกิดคดีความกัน และไม่มีหนังสือเป็นหลักฐาน ศาลก็จะไม่เอาโทษจำเลย ให้เลิกความกัน³⁴

5.2 การค้าขายกับต่างประเทศ

ไทยได้ดำเนินการค้ากับต่างประเทศมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย และดำเนินเรื่อยมาจนถึงสมัยพระเจ้าอู่ทองทรงตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี อยุธยาในสมัยแรก ๆ นั้น ยังไม่มีการติดต่อค้าขายกับประเทศยุโรปตะวันตก การค้ากับประเทศยุโรปตะวันตกเริ่มขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ดังนั้น การค้าส่วนใหญ่ในระยะแรกจึงเป็นการค้ากับประเทศทางตะวันออก ได้แก่ จีนและญี่ปุ่น เป็นต้น

5.2.1 การค้ากับประเทศทางตะวันออก

ประเทศทางตะวันออกที่ไทยทำการค้าขายด้วยมาช้านานแล้วคือ ประเทศจีน ด้วยการส่งราชทูตไป ในสมัยอยุธยาตอนต้น ไทยส่งไปถึง 70 ครั้ง ในการส่งราชทูตไปจะมีการแต่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระจักรพรรดิด้วย ซึ่งได้รับประโยชน์มาก กล่าวคือไม่เพียงแต่จะเป็นการเชื่อมสัมพันธ์มิตรต่อกันแล้ว อยุธยาก็จะได้สิ่งของตอบแทน ตลอดจนสิทธิพิเศษทางการค้า ซึ่งเมื่อรวมค่าแล้วมากกว่าเครื่องบรรณาการที่ส่งไป จากผลประโยชน์

ที่ได้รับดังกล่าว เป็นเหตุให้พ่อค้าเอกชนบางรายคิดปลอมเครื่องราชบรรณาการ ส่งไปถวาย พระจักรพรรดิจีนบ้าง แต่เมื่อทางการจีนจับได้ จึงกำหนดให้เรือราชทูตไทยนำเครื่องราชบรรณาการไปกรุงปักกิ่ง ได้เพียง 3 ลำเท่านั้น นอกนั้นให้จอดอยู่ที่กวางตุ้ง และให้ส่งเครื่องราชบรรณาการเพียงสามปีต่อครั้ง ประเพณีนี้เรียกว่า “จิ้มก้อง” ซึ่งรัฐบาลอยุธยาถือปฏิบัติ ต่อพระจักรพรรดิจีนแต่นั้นมา³⁵

ในสมัยอยุธยาตอนกลาง นับแต่ปลายสมัยพระเจ้าปราสาททองจนถึงปลายสมัย สมเด็จพระนารายณ์ฯ อยุธยาก็ยังดำเนินการค้ากับจีนในรูปของบรรณาการ ส่วนทางจีน ก็มีพวกพ่อค้าเอกชนชาวจีนนำสินค้าบรรทุกเรือเข้ามาค้าขายในไทย การค้าแบบบรรณาการ ก็คือ เมื่อเรือนำบรรณาการจากไทยเดินทางไปถึงจีนนั้น สินค้าที่นำไปจะแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเครื่องราชบรรณาการ อีกส่วนหนึ่งเป็นสินค้าที่จะส่งไปขายที่กวางตุ้ง อย่างไรก็ตาม การค้าระหว่างอยุธยากับจีนไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะที่เมืองกวางตุ้งตามที่ทางการจีนได้กำหนดไว้ แต่เพียงแห่งเดียวเท่านั้น แต่ยังมีการค้าขายที่เมืองฟูเกี้ยน และเกาะฟอร์โมซาอีกด้วย สถานที่สองแห่งหลังนี้ถือว่าการค้าที่ไม่เป็นทางการ³⁶

สินค้าที่ไทยนำไปขายยังเมืองจีนในสมัยนั้น ได้แก่ พวกของป่า เช่น ไม้ฝาง ไม้หอม ต่าง ๆ เครื่องเทศ เช่น กระวาน กานพลู พริกไทย สัตว์ที่หายาก เช่น นกยูง นกแก้ว 5 สี ผลิตผลจากสัตว์ป่า เช่น งาช้าง นอระมอด หนังสัตว์ ฯลฯ

การค้ากับประเทศทางตะวันออกอีกประเทศหนึ่งคือ ญี่ปุ่น มีหลักฐานว่าไทยติดต่อกับญี่ปุ่นในสมัยของพระเจ้าจักรพรรดิ โดยไทยแต่งเรือสำเภาไปค้าขายที่ญี่ปุ่น ในสมัย พระเอกาทศรถมีการแลกเปลี่ยนพระราชสาส์นแสดงไมตรีกับโชกุนเอียวาสึ วิธีการค้าที่ทำกับญี่ปุ่น ไทยก็คงปฏิบัติแบบเดียวกับที่ทำการค้ากับประเทศอื่น ๆ กล่าวคือ เมื่อเรือสำเภาจะออกเดินทางไปยังญี่ปุ่น พระคลังสินค้าจะต้องตั้งข้าหลวงสินค้าขึ้นคณะหนึ่ง ให้กำกับสำเภาไปจัดการจำหน่ายของหลวงที่ญี่ปุ่น และจัดการซื้อสินค้าบรรทุกสำเภามาในตอนขากลับอยุธยา ข้าหลวงสินค้านี้เป็นเจ้าพนักงานในพระคลังสินค้า สินค้าที่นำออกไปหรือบรรทุกสำเภากลับมาจะเป็นของหลวงทั้งสิ้น³⁷

ความสัมพันธ์ทางการค้ากับญี่ปุ่นดำเนินมาด้วยดี และไทยอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบดุลย์การค้าตลอดมาจนถึงสมัยของพระเจ้าปราสาททอง ความสัมพันธ์ทางไมตรีและทางการค้าก็เสื่อมลง เพราะมีการกวาดต้อนและขับไล่ญี่ปุ่นครั้งใหญ่ตั้งแต่ พ.ศ. 2173 ต่อมา ภายหลังไทยได้ส่งทูตไปญี่ปุ่นอีก แต่ญี่ปุ่นไม่ตอบรับราชทูต อย่างไรก็ตาม ไทยยังเห็นประโยชน์ทางการค้าได้ใช้วิธีส่งเรือที่มีลูกเรือเป็นชาวจีน บางครั้งก็ส่งสินค้าไปกับเรือของพ่อค้าชาวฮอลันดา ด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ทำให้ไทยยังคงค้าขายกับญี่ปุ่นตลอดมาจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ภายหลังจากนั้นแล้วไทยก็ไม่ได้ส่งเรือไปค้าขายกับญี่ปุ่นอีก ประกอบกับ ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายปิดประเทศตั้งแต่ พ.ศ. 2179 ถึง พ.ศ. 2397 การติดต่อทางการค้าระหว่างไทยกับญี่ปุ่นจึงหยุดชะงักลง³⁸

สินค้าไทยที่บรรทุกเรือไปจำหน่ายที่ญี่ปุ่น ได้แก่สินค้าของป่าเป็นส่วนใหญ่ เช่น ไม้หอมต่าง ๆ เครื่องสังคโลก เขาสัตว์ หนังสัตว์ งาช้าง ฟันช้าง และสินค้าประเภทเครื่องเทศ ฯลฯ ส่วนสินค้าที่ไทยซื้อจากญี่ปุ่น ส่วนใหญ่เป็นเครื่องใช้ประเภทฟุ่มเฟือย เช่น ทองรูปพรรณ ฉากญี่ปุ่น ตู้ลายรดน้ำ เครื่องกระเบื้อง ภาชนะทำด้วยไม้ ภาชนะทำด้วยเงิน และภาชนะทำด้วยทองแดง ผ้าแพรหนังไก่ ผ้าแพรด่วน ผ้าถัก ผ้าลูกไม้ เครื่องลายคราม ฯลฯ³⁹

นอกจากประเทศจีนและญี่ปุ่นซึ่งเป็นประเทศทางตะวันออกที่ไทยทำการค้าด้วยมากแล้ว ก็ยังมีประเทศอื่น ๆ อีกที่ทยอยทำการค้าด้วย เช่น ฟิลิปปินส์ อินเดีย ลังกา ชาวสุมาตรา เขมร ญวน เกาหลี มาเก๊า รวมทั้งหัวเมืองชายฝั่งโคโรมันเดลด้วย⁴⁰

5.2.2 การค้ากับประเทศทางตะวันตก (ยุโรป)

การค้ากับประเทศยุโรปในสมัยอยุธยา นั้น เริ่มขึ้นครั้งแรกในสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ในสมัยนั้นมีชาวยุโรปชาติโปรตุเกสได้เข้ามาติดต่อค้าขายเมื่อ พ.ศ. 2054 ต่อจากนั้นก็ยังมีชาติฮอลันดามาใน พ.ศ. 2147 อังกฤษและฝรั่งเศสมาใน พ.ศ. 2155 และ 2205 ตามลำดับ พระเจ้าแผ่นดินไทยโปรดให้ชาวยุโรปเหล่านี้เข้ามาค้าขาย และพระราชทานที่ให้ตั้งภูมิลำเนา โปรดให้จัดที่หลวงตั้งห้าง สร้างโรงสินค้าให้เช่า แบ่งออกเป็นเขต ๆ

โปรตุเกสเป็นชาติแรกที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับไทยในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2054 และได้รับพระราชทานที่ดินให้สร้างห้างและวัดได้ ในสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช ทหารโปรตุเกสได้ไปช่วยทัพไทยรบกับเชียงใหม่ เมื่อกลับมาสมเด็จพระชัยราชาธิราชทรงปูนบำเหน็จโดยดกเก็บส่วยสาอากรสินค้าของพวกโปรตุเกสเป็นเวลา 3 ปี สินค้าของโปรตุเกสส่วนใหญ่ได้แก่ อาวุธปืน ทางราชการเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีอันตราย จึงกำหนดให้เป็นสินค้าต้องห้าม เอกชนไม่มีสิทธิ์ซื้อขาย นอกจากหลวงหรือทางรัฐบาลเท่านั้น⁴¹

ชาติต่อไปที่ไทยทำการค้าด้วยคือฮอลันดา บริษัทดัตช์อินเดียตะวันออกของฮอลันดาเข้ามาทำการค้ากับอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2147 ในปลายสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยมีนายคอร์เนเลียส เบลคซ์ เป็นทูตเข้ามา สมเด็จพระนเรศวรฯ ทรงอนุญาตให้ตั้งสถานการค้าในกรุงศรีอยุธยาได้ ครั้งถึงสมัยสมเด็จพระเอกาทศรถ ความสัมพันธ์ทางการค้ากับฮอลันดาเจริญมาก สมเด็จพระเอกาทศรถได้ทรงแต่งทูตไปเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับฮอลันดาถึงยุโรป โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเจรจาทางการค้า และชักชวนพ่อค้า ช่างต่อเรือ และช่างฝีมือชาวฮอลันดาให้เข้ามายังเมืองไทย ชาวฮอลันดาจึงเข้ามาค้าขายมากขึ้นเป็นลำดับ จนฮอลันดามีฐานะมั่งคั่งมากในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทั้งนี้เพราะไม่มีคู่แข่งในการค้า อีกทั้งยังเป็นทีโปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดิน ที่ได้ช่วยเหลือพระองค์ปราบกบฏการค้าของฮอลันดาเจริญมากถึงกับสร้างตึกศิลาขึ้นเป็นคลังสินค้าแทนของเดิมที่ทำด้วยไม้⁴²

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ รัฐบาลไทยได้ทำสัญญากับฮอลันดาเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2207 โดยมีสาระสำคัญทางการค้าดังนี้คือ ชาวดัตช์จะได้รับสิทธิการค้าโดยเสรีทั่วราชอาณาจักรไทย เพียงชาวดัตช์จ่ายภาษีอากรให้ตามพิกัดอัตราที่กำหนด และการ

ซื้อขายหนังกวาง หนังวัวและของป่า เป็นสิทธิของบริษัทแต่เพียงผู้เดียว จากสัญญาฉบับนี้ ทำให้ฮอลันดาสามารถติดต่อดำขายกับราษฎรได้โดยตรง จึงทำให้ฮอลันดากลายเป็นผู้ผูกขาดการค้าในอยุธยาและตะวันออกไกลแต่เพียงผู้เดียว ต่อมาฮอลันดาจึงได้สิทธิผูกขาดไม้กระลำพัก และรังนก ฮอลันดาเริ่มมีอำนาจมากขึ้นและแสดงที่ท่าคุกคาม สมเด็จพระนารายณ์ จึงเริ่มหันไปสร้างความสัมพันธ์ไมตรีกับฝรั่งเศส⁴³

อยุธยาเริ่มมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษใน พ.ศ. 2155 ซึ่งตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม อังกฤษได้เข้ามาขอตั้งสถานการค้าที่กรุงศรีอยุธยา แต่การค้าของอังกฤษมิได้เจริญรุ่งเรืองตามที่ตั้งใจไว้ เพราะชาวฮอลันดาคอยกีดขวางต่าง ๆ นานา นอกจากนั้น ระบบการค้าของไทยที่รัฐบาลไทยมีสิทธิเลือกซื้อสินค้าก่อนนั้นก็สร้างความยุ่งยากให้แก่การค้าของอังกฤษ ในเรื่องการซื้อขายก็สร้างความยุ่งยากอีกเหมือนกัน กล่าวคือ อังกฤษต้องขายสินค้าโดยไม่ได้รับของแลกเปลี่ยนทันที ได้รับแต่เพียงค่ามันสัญญาที่จะได้รับสินค้าอย่างอื่นมาแลกเปลี่ยน ในระหว่างรอสินค้านี้ พวกพ่อค้าต้องขอยืมเงินจากพระคลังใช้ โดยเสียดอกเบี้ยแพง ด้วยเหตุต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อเองทำให้อังกฤษขาดทุนมาก บริษัทจึงได้ประชุมปรึกษากันใน พ.ศ. 2165 ได้ตกลงให้เลิกสถานการค้าที่กรุงศรีอยุธยาและปัตตานีเสีย ดังนั้นอังกฤษจึงได้สั่งปิดห้างที่กรุงศรีอยุธยาอย่างเด็ดขาดใน พ.ศ. 2169 บริษัทอังกฤษอินเดียตะวันออกไม่มีตัวแทนการค้าในอยุธยาเป็นเวลาถึง 35 ปี ครั้นถึง พ.ศ. 2202 ญวนยกกองทัพเข้าตีเขมร ห้างอังกฤษถูกญวนปล้น พวกพ่อค้าอังกฤษที่หนีได้ก็ลงเรือเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนารายณ์ ทรงยินดีต้อนรับ อังกฤษก็ได้เปิดห้างค้าขายในกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งใน พ.ศ. 2204 ทั้งนี้เพื่อให้อังกฤษมาถ่วงดุลย์อำนาจทางการค้าของฮอลันดา แต่การค้าของอังกฤษก็ยังประสบความยากลำบาก เพราะถูกรบกวนจากเจ้าพระยาพระคลัง (พลคอก) คือเมื่อซื้อสินค้าจากพ่อค้าอังกฤษไปแล้ว ต่อมาเมื่อทราบว่าจะขายสินค้าเหล่านั้นไม่ได้กำไรก็คืนสินค้า การกระทำดังกล่าวทำให้พ่อค้าอังกฤษท้อแท้ใจ ใน พ.ศ. 2217 บริษัทอังกฤษอินเดียตะวันออกหันมาเอาใจใส่การค้ากับไทยมากขึ้น โดยส่งพวกพ่อค้ามาสมทบกับพวกที่ประจำอยู่ที่อยุธยา พวกพ่อค้าได้เข้าถวายเครื่องราชบรรณาการตามธรรมเนียม สมเด็จพระนารายณ์ได้พระราชทานตราตั้งคือใบอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษซื้อดีบุกตามหัวเมืองทางใต้ได้โดยสะดวก แต่การค้าของบริษัทก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้เพราะพวกพ่อค้าอังกฤษมักถูกเจ้าพระยาพระคลังคอยกีดกันขัดขวางกลั่นแกล้ง มีหน้าซ้ำบริษัทยังเป็นหนี้รัฐบาลไทย บริษัทได้ส่งคนเข้ามาสอบสวนกิจการของบริษัท แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ บริษัทอังกฤษจึงปิดกิจการอีกครั้งใน พ.ศ. 2227 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษก็เริ่มขาดหายไป จนมาเริ่มอีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์⁴⁴

สำหรับความสัมพันธ์กับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้เข้ามาติดต่อกับไทยใน พ.ศ. 2205 โดยมีบาทหลวงเข้ามาเผยแพร่งศาสนา แต่มาตั้งห้างค้าขายในกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งแรกเมื่อ

พ.ศ. 2223 จนถึง พ.ศ. 2228 ไทยจึงได้ทำสัญญากับบริษัทอินเดียฝรั่งเศส ซึ่งมีสาระสำคัญคือ ไทยอนุญาตให้พ่อค้าฝรั่งเศสเข้ามาทำการค้าในไทยได้โดยไม่ต้องเสียภาษีสินค้าทั้งขาเข้าและขาออก แต่สินค้าต่าง ๆ ของไทยบริษัทจะต้องไปซื้อที่คลังหลวงเพียงแห่งเดียว ผู้จัดการบริษัทฝรั่งเศสมีอำนาจปกครองคนในบังคับของฝรั่งเศสได้ตามความพอใจ นอกจากนั้นบริษัทยังทำการค้าตีบุกในเมืองกลางได้แต่เพียงผู้เดียว และบริษัทได้เป็นผู้ผูกขาดซื้อสินค้าพริกไทยที่ปลูกในเมืองไทยได้ทั้งหมด โดยให้ราคาหาละ 16 ปาดาก* ต่อมาฝรั่งเศสได้ส่งซีมง เดอ ลาลูแบร์ เป็นราชทูตเข้ามาขอแก้ไขสัญญาใหม่ใน พ.ศ. 2230 ตามสัญญาใหม่ไทยอนุญาตให้พ่อค้าฝรั่งเศสซื้อสินค้าโดยทั่วไปได้ เว้นแต่สินค้าต้องห้ามบางอย่าง เช่น ดินประสีขาว ดินประสีดำ กำมะถัน งาช้าง ช้าง หมาก ผาง ปืน เครื่องศาสตราวุธ ต้องซื้อขายกับพระคลังสินค้าแห่งเดียว นอกจากนี้ไทยยังอนุญาตให้บริษัทฝรั่งเศสผูกขาดตีบุกเมืองกลางบางพลี และรับรองสัญญาเรื่องพริกไทยที่ทำไว้เดิม ในขณะที่ฝรั่งเศสกำลังมีบทบาทมากขึ้น ได้เกิดการจลาจลขึ้นในขณะที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ ทรงพระประชวร เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ฯ สวรรคต อำนาจทางการค้าและการเมืองของฝรั่งเศสก็หมดไป⁴⁵

การค้าขายกับประเทศทางตะวันตกในปลายสมัยอยุธยา เริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเพทราชาถึงสิ้นสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ (พ.ศ. 2231-2310) การค้าขายในสมัยนี้ตกต่ำมาก ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระเพทราชาไม่มีพระประสงค์จะเกี่ยวข้องกับชาวตะวันตกด้วยเกรงว่าชาวยุโรปจะเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองอีกเหมือนในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ในขณะเดียวกัน ทางยุโรปก็กำลังเกิดความยุ่งยาก เช่น อังกฤษและฝรั่งเศสแข่งขันอำนาจกันในดินแดนอเมริกา และในอินเดีย นอกจากนั้นภายในยุโรปเองก็เกิดสงครามสืบราชสมบัติสเปน (พ.ศ. 2245-2256) และสงคราม 7 ปี (พ.ศ. 2299-2306)⁴⁶ ด้วยสาเหตุต่าง ๆ ดังกล่าวสภาพการค้าจึงเสื่อมมาก ผู้ที่ได้พบเห็นอยุธยาในขณะนั้นได้กล่าวไว้ว่า “เวลานี้ไม่เหมือนกับเมืองไทยเมื่อ 50 ปีล่วงมาแล้ว ซึ่งเป็นเวลาที่พวกเราได้มาเห็นเป็นครั้งแรก ในเวลานี้ไม่ได้เห็นเรือต่างประเทศจำนวนมาก หรือเห็นเรือไทยไปมาค้าขายดังแต่ก่อนแล้ว”⁴⁷

5.3.3 วิธีการแบบแผนและนโยบายต่างประเทศของอยุธยา

การค้าขายกับต่างประเทศของไทยในสมัยอยุธยา เป็นเรื่องของการค้าสำเภากล่าวคือนำสินค้าบรรทุกสำเภากล่องไปยังประเทศที่ทำการค้าด้วย โดยเฉพาะกับประเทศทางตะวันออก ส่วนกับประเทศทางตะวันตกนั้น เป็นแบบบริษัทการค้าของประเทศต่าง ๆ นำสินค้าบรรทุกเรือมาจำหน่าย แล้วมีโรงเก็บสินค้าที่กรุงศรีอยุธยา

ผู้ประกอบการค้ากับต่างประเทศ ได้แก่กลุ่มบุคคลที่มีทุนทรัพย์จำนวนมาก ที่สามารถแต่งเรือสำเภากลับไปค้าขายได้ บุคคลเหล่านั้นได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย

* เงินสเปนใช้ในเมืองมะนิลา มีราคาราว 6 ตำลึงกึ่ง

เสนาบดี และขุนนาง สำหรับพระมหากษัตริย์นั้น พระองค์ทรงแต่งสำเภากลวงออกไปค้าขายด้วยทุนทรัพย์ส่วนพระองค์และส่วนที่ให้พระคลังสินค้าเป็นผู้ดำเนินการ สำหรับส่วนหลังนี้คงเป็นหน้าที่ของตำแหน่งโกษาธิบดี (พระคลัง) ซึ่งว่าราชการกรมท่า เป็นผู้ควบคุมการคลังและงานด้านสำเภา กรมท่าแบ่งออกเป็นกรมท่าซ้ายและกรมท่าขวา กำหนดให้กรมท่าซ้ายอยู่ในความรับผิดชอบของพระยาโชฎีกกราชเศรษฐี มีหน้าที่ดูแลปกครองพ่อค้าชาวจีน กรมท่าขวาอยู่ในความรับผิดชอบของพระจุฬาราชมนตรี ซึ่งดูแลพวกพ่อค้าชาวอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ และแขกมัวร์ ส่วนพ่อค้าชาติอื่นๆ ที่เข้ามาค้าขายในภายหลัง ก็จัดให้ขึ้นอยู่กับกรมท่าซ้ายบ้าง ขึ้นกับกรมท่าขวาบ้าง เช่น พ่อค้าฮอลันดา ขึ้นกับกรมท่าซ้าย แต่พ่อค้าชาวฝรั่งเศส อังกฤษ ญวน ชวา มลายู ขึ้นกับกรมท่าขวา⁴⁸

เจ้าหน้าที่ประจำเรือของสำเภากลวง นิยมใช้ชาวต่างชาติ คือ แขกเปอร์เซียและชาวจีนเป็นนายเรือ มีชาวไทยบ้างเป็นคนคอยควบคุม แต่ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นชาวจีน ซึ่งมีหน้าที่ทั้งการเดินเรือและการค้าขาย ทั้งนี้เพราะคนไทยไม่ได้สนใจและไม่มีความชำนาญในเรื่องการเดินเรือมาแต่เดิม ชาวจีนเหล่านี้ เข้ามารับราชการในราชสำนักไทย โดยเฉพาะในหน่วยงานพระคลัง ดังปรากฏอยู่ในพระไอยการตำแหน่งนา พลเรือนสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เช่น จุ่นจู้ คือนายสำเภาศักดินา 500 ต้นหนคือคนดูทาง ศักดินา 200 ลำด้าเป็นผู้ทำบาญชีใหญ่ศักดินา 100 ปั้นจู้ผู้ซ่อมแปลงสำเภา ศักดินา 80 และได้ก่งทำหน้าที่เป็นนายท้าย ศักดินา 80 เป็นต้น⁴⁹ ชาวจีนเหล่านี้ นอกจากจะมีหน้าที่เดินเรือเพื่อค้าขาย และเพื่อรับใช้ราชการแล้ว บางคนมีกิจการค้าเป็นของตนเองอีกด้วย มีเรือสำเภابرทุกสิบลำไปขายที่ญวน จีน ญี่ปุ่น ชวา และในคาบสมุทรมลายู ภายใต้การอนุญาตของรัฐบาลไทย⁵⁰

นโยบายการค้าต่างประเทศในสมัยอยุธยา ในระยะแรกคือก่อนที่จะเปิดการค้ากับชาวตะวันตก นโยบายการค้าของอยุธยาจะเป็นการค้าเสรี เพราะมีกฎหมายมาตราหนึ่งกล่าวถึงผู้คิดราคาสินค้าไว้ในกรณีที่จะฝากสินค้าให้ผู้อื่นไปขายที่ต่างเมือง ฝากลงสำเภาหรือฝากให้ซื้อขายแต่กลางเมืองนั้นว่า “...ให้มีผู้เ้าผู้แก่เพื่อนฝูงมาช่วยคิดราคาทุนทรัพย์ให้รู้เห็น แลเอาหนังสือสำคัญบริคนไว้ได้กำไรจะปันกันก็ดี มีบันทึก็ดี...”⁵¹ การที่มีผู้เ้าผู้แก่หรือเพื่อนฝูงมาเป็นพยานในการคิดราคาของสินค้าที่จะฝากไปขายนี้แสดงให้เห็นว่าพระคลังสินค้ายังมีได้มีบทบาทในการกำหนดราคาสินค้าแต่อย่างใด

ต่อมานโยบายการค้าต่างประเทศของไทยในสมัยอยุธยาได้มีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ในระยะที่มีชาวต่างประเทศตะวันตกเข้ามาค้าขายกับไทย เป็นเหตุให้ทางราชการไทยต้องใช้วิธีดำเนินการค้าแบบผูกขาดขึ้น ผู้ที่ทำหน้าที่ดังกล่าวคือ หน่วยงานใหม่ที่เกิดขึ้นในกรมพระคลังซึ่งมีชื่อว่า “กรมพระคลังสินค้า” กรมนี้สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงอธิบายว่า คงมีขึ้นเมื่อครั้งที่มิชาวตะวันตกได้เดินทางเข้ามาค้าขาย ที่เกิดกรมพระคลังสินค้าและดำเนินการค้าแบบผูกขาดดังกล่าวนี้ คงมีสาเหตุมาจากสิ่งสองประการคือ⁵²

ประการแรก เรือต่างประเทศเอาเครื่องศาสตราวุธและดินดำกำมะถันเป็นสินค้าเข้ามาขาย ของเหล่านี้รัฐบาลไม่ปรารถนาจะให้ตกไปถึงมือศัตรู แต่จะห้ามมิให้ชาวต่างประเทศเอาเข้ามา รัฐบาลก็ต้องการมีไว้ใช้สำหรับราชการบ้านเมือง จึงยอมให้ชาวต่างประเทศเอาเข้ามาได้ แต่บังคับว่าต้องขายแก่รัฐบาลแห่งเดียว เมื่อรัฐบาลซื้อของเหล่านั้นไว้จนมีเกินต้องการก็จะขายเป็นรายย่อยแก่ไพร่บ้านพลเมือง

ประการที่สอง เป็นส่วนสินค้าออก มีสินค้าบางประเภทซึ่งหาได้ในพื้นเมือง แต่เป็นของมีน้อยและหายาก เช่น ดีบุก เป็นต้น ของเหล่านี้พวกพ่อค้าต่างประเทศพากันต้องการเพื่อจะนำไปขายยังประเทศอื่น เพราะขายได้ราคาแพง ถ้ารัฐบาลไทยยอมให้ซื้อขายกันตามความพอใจเกรงว่าของเหล่านั้นจะหมดสิ้น ไม่เหลือไว้สำหรับใช้ในราชการ จึงกำหนดให้เป็นสินค้าต้องห้าม มิให้ซื้อขายกันในท้องตลาด ใครมีสินค้าต้องห้ามเหล่านั้นถ้าจะขายให้นำมาขายต่อพระคลัง ผู้ใดจะซื้อก็ให้มาซื้อกับพระคลัง รัฐบาลเปิดขายให้แต่พอเห็นสมควร

อนึ่งประเพณีการผูกขาดการค้าเป็นของรัฐบาลนั้น ได้มีการปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในสมัยนั้น และเป็นที่รู้จักกันดีในคาบสมุทรมอินโดจีน แม้แต่นางพระยาปัตตานีครองเมืองปัตตานี ซึ่งเป็นเมืองประเทศราชของไทย ตลอดจนเจ้าผู้ครองดินแดนต่าง ๆ ในแหลมมลายูรวมทั้งพม่าก็ใช้วิธีการค้าแบบเดียวกัน

การที่รัฐบาลไทยควบคุมการค้ากับต่างประเทศอย่างเคร่งครัด ทำให้เกิดความไม่สะดวกในการค้าหลายประการด้วยกัน พ่อค้าต่างชาติต้องการค้าขายโดยเสรี จึงไม่พอใจที่รัฐบาลผูกขาดการค้าเกือบจะทั้งหมด เมื่อพ่อค้านำสินค้าเข้ามาเมืองไทย พระคลังสินค้าจะรับซื้อสินค้าที่ต้องการไว้และตั้งราคาเองตามใจชอบ เวลาจะชำระเงินค่าสินค้าบางครั้งก็เอาสินค้าอย่างอื่นมาแลกเปลี่ยน และมักจะตั้งราคาสินค้าที่นำมาแลกเปลี่ยนอย่างแพง พวกพ่อค้าก็จำใจต้องรับสินค้าเหล่านั้นไว้ ส่วนสินค้าที่พระคลังสินค้าซื้อจากพ่อค้าต่างประเทศนั้น ได้นำไปขายปลีกแก่ราษฎรในราคาแพง การดำเนินงานของพระคลังสินค้าดังกล่าวนี้ ทำให้ผลประโยชน์รายได้ของพระมหากษัตริย์เพิ่มพูนมากขึ้น แต่มีผลกระทบต่อการค้าต่างประเทศ เพราะพ่อค้าต่างประเทศไม่ได้ผลกำไร บางครั้งก็ถึงกับขาดทุน เป็นผลให้เรือสินค้าเข้ามาน้อยลง นอกจากนั้นการผูกขาดการค้าของหลวงยังอาจก่อความเดือดร้อนให้แก่พ่อค้าได้ ถ้าข้าราชการที่เกี่ยวข้องไม่ปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์ ดังนั้นชาวต่างประเทศจึงพยายามขอสิทธิพิเศษเพื่อซื้อสินค้าต่าง ๆ ได้โดยสะดวก ไม่ต้องผ่านพระคลังสินค้า เช่น ฮอลันดาได้สิทธิพิเศษในการซื้อหนังสัตว์จากไทยใน พ.ศ. 2160⁵³

ดังนั้นนโยบายการค้ากับต่างประเทศของอยุธยาอีกประการหนึ่งคือ พยายามส่งเสริมการค้าด้วยการ “ให้สิทธิพิเศษแก่พ่อค้าต่างประเทศ” เพื่อชักจูงให้สนใจที่จะค้าขายกับไทย เห็นตัวอย่างได้จากสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้ทำหนังสือสัญญาการค้ากับฮอลันดาเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2160 ให้สิทธิพิเศษแก่ฮอลันดาในการซื้อหนังสัตว์จากไทย ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ สมเด็จพระนารายณ์ ทรงพยายามชักชวนให้อังกฤษส่งเรือมา

ค้าขาย และตั้งสถานีการค้าในอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง โดยเสนอแนะจะให้สิทธิพิเศษต่าง ๆ ตลอดจนยกเว้นการเก็บภาษีศุลกากรและภาษีอื่น ๆ เช่นเดียวกับที่ได้ยกเว้นให้แก่ฮอลันดา ต่อมาได้ทรงชักชวนให้บริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส ชื่อพริกไทยและสินค้าได้ทุกอย่าง แต่ต้องให้พนักงานของพระคลังสินค้าตรวจซื้อตามที่ต้องการเสียก่อน นอกจากนี้หนังสือสัญญาของเซอร์วาเลีย เดอโชมองต์ ที่ทำกับไทยเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2228 ก็ยังมีอนุสัญญาทางการค้าที่ไทยอนุญาตให้บริษัทค้าขายได้อย่างเสรี และยังให้สิทธิพิเศษทางการค้าบางอย่างแก่บริษัทอีกด้วย⁵⁴

การที่ไทยให้สิทธิพิเศษแก่พ่อค้าต่างชาติ เป็นผลให้การค้าขยายตัวและเจริญรุ่งเรืองขึ้น แต่วิธีการดังกล่าวก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมในหมู่พ่อค้าต่างชาติ ผู้ที่ไม่ได้รับสิทธิพิเศษเกิดความรู้สึกไม่พอใจ และทะเลาะวิวาทกัน เช่น กรณีชาวอังกฤษและฮอลันดาต่อสู้กันที่เมืองปัตตานี เมื่อ พ.ศ. 2161 หรือการที่พ่อค้าโปรตุเกสไม่พอใจที่พ่อค้าฮอลันดาได้รับสิทธิพิเศษ จึงทะเลาะวิวาทกันใน พ.ศ. 2167 เรือของพ่อค้าฮอลันดาถูกยึดในน่านน้ำไทยทางการไทยจึงต้องเข้าไปไกลเกลี่ย และบังคับให้โปรตุเกสคืนเรือแก่ฮอลันดา นโยบายการค้าที่ไม่เสมอภาคดังกล่าวนี้ ทำให้ไทยต้องเผชิญกับการทะเลาะวิวาทซึ่งสร้างความไม่สงบขึ้นในบ้านเมือง เหตุการณ์เหล่านี้ล้วนเป็นบทเรียนให้ไทยในสมัยต่อมา ต้องทบทวนนโยบายการค้าใหม่ และต้องเพิ่มความรอบคอบและระมัดระวังในการคบค้ากับพ่อค้าชาวตะวันตกยิ่งขึ้น⁵⁵

วิธีการหรือแบบแผนการค้ากับต่างประเทศของไทยประการสุดท้าย คือการจัดเก็บภาษี ภาษีที่เก็บเป็นภาษีปากเรือ ภาษีสินค้าขาเข้าและขาออก สำหรับอัตราภาษีสินค้าที่รัฐบาลเรียกเก็บจากสินค้าต่าง ๆ ที่นำเข้ามาจำหน่ายในพระนคร กฎหมายวางหลักเกณฑ์ให้ “เก็บสิบหยิบหนึ่ง” หมายความว่า ผู้ใดนำสินค้ามา 10 ชั่ง ตกเป็นค่าภาษีที่เรียกว่าจังกอบเสีย 1 ชั่ง ถ้ามีสินค้าไม่ถึง 10 ชั่ง ก็ไม่ต้องเสียภาษี⁵⁶ นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานที่แสดงถึงอัตราการค้าจากเรือที่เดินทางเข้ามาค้าขายกับอยุธยาในสมัยหลังอีก ปรากฏอยู่ในคำให้การของชาวกรุงเก่าว่า ถ้าเป็นเรือซึ่งมาจากเมืองที่มีพระราชไมตรี และไปมาค้าขายไม่ขาดนั้น จะเก็บภาษีสินค้าขาเข้า 100 ชัก 3 และเก็บค่าปากเรือ ซึ่งกำหนดไว้ว่า ถ้าปากเรือกว้างตั้งแต่ 40 วาขึ้นไป เก็บวาละ 12 บาท ถ้าเป็นเรือเมืองอื่นเก็บภาษีสินค้าขาเข้าในอัตรา 100 ชัก 5 และเก็บค่าปากเรือวาละ 20 บาท แต่ถ้าหากว่าสินค้าที่นำเข้ามาเป็นของที่ต้องพระราชประสงค์ ก็จะไม่เก็บภาษีสินค้า เก็บแต่ค่าปากเรือเท่านั้น⁵⁷ ส่วนภาษีสินค้าขาออกมีหลักฐานว่าเรียกเก็บแต่ยังไม่พบว่าเก็บในอัตราเท่าใด.

เชิงอรรถ

1. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, *จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์*, เล่ม 1, หน้า 314.
2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 261.
3. นิโคลาส แชรแวงส, *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*, หน้า 130-131.
4. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, *จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์*, เล่ม 1, หน้า 314.
5. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
6. เรื่องเดียวกัน, หน้า 223-224.
7. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เอกสารจากหอหลวง, *แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี*, หน้า 53.
8. สมเด็จพระยามกุฎราชกุมาร, *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา* (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516), เล่ม 1, หน้า 106.
9. “คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, เอกสารจากหอหลวง, *แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี*, หน้า 57.
10. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
11. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
12. เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.
13. เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.
14. ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับชื่อตลาดทั้งสี่กลุ่มพร้อมกับสินค้าที่จำหน่ายได้ใน *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512), เล่ม 37, หน้า 188-210.
15. “พระไอยการลักษณะโจร”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 3, หน้า 270.
16. เรื่องเดียวกัน, หน้า 273.
17. “พระไอยการอาชาหลวง”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 4, หน้า 88.
18. เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.
19. เรื่องเดียวกัน, หน้า 86.
20. เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.
21. “พระไอยการลักษณะโจร”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 3, หน้า 301-302.
22. “พระไอยการอาชาหลวง”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 4, หน้า 29.
23. เรื่องเดียวกัน, หน้า 38 และ 102.
24. เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

25. “พระราชกำหนดเก่า”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 4, หน้า 315-316.
26. “พระไอยการอาชาหลวง”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 4, หน้า 36-37.
27. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
28. เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.
29. “พระไอยการลักษณะกษาน”, *กฎหมายตราสามดวง* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), เล่ม 2, หน้า 81.
30. “พระไอยการลักษณะโจร”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 3, หน้า 295.
31. ชุนวิจิตรมาตรา, *ประวัติการค้าไทย*, หน้า 77.
32. “พระไอยการเบ็ดเสร็จ”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 3, หน้า 149.
33. “พระไอยการลักษณะกัณฑ์”, เรื่องเดียวกัน, หน้า 64-65.
34. “พระไอยการเบ็ดเสร็จ”, เรื่องเดียวกัน, หน้า 131.
35. วราภรณ์ ทินานนท์, “การค้าสำเภของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2522 (อัดสำเนา), หน้า 14.
36. เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.
37. เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.
38. เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.
39. “จดหมายเหตุเรื่องทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงญี่ปุ่น”, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), เล่ม 13, หน้า 141.
40. วราภรณ์ ทินานนท์, “การค้าสำเภของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น”, หน้า 15-16.
41. เกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดา, “สภาพการค้าของไทย พ.ศ. 2325-2398”, *ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร*, 2523 (อัดสำเนา), หน้า 8-9.
42. เรื่องเดียวกัน, หน้า 9-11.
43. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
44. เรื่องเดียวกัน, หน้า 11-13.
45. เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.
46. เรื่องเดียวกัน, หน้า 18-19.
47. “เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสภาค 3”, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511), เล่ม 22, หน้า 1-2.
48. “พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน”, *กฎหมายตราสามดวง* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), เล่ม 1, หน้า 234.
49. เรื่องเดียวกัน, หน้า 235-236.

50. วราภรณ์ ทินานนท์, “การค้าสำเภาของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น”, หน้า 22.
51. “พระอัยการเบ็ดเสร็จ”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 3, หน้า 131.
52. สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, *ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่มจบ*, หน้า 151-152.
53. รong ศยามานนท์ และวิลาสวงศ์ นพรัตน์, “ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา”, *แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี 6* (พฤษภาคม 2515) : 82.
54. เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.
55. เรื่องเดียวกัน, หน้า 82-83.
56. “พระอัยการอาชาหลวง”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 4, หน้า 89-90.
57. “คำให้การชาวกรุงเก่า”, *คำให้การชาวกรุงเก่าคำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์*, หน้า 261.

บทที่ 6

การคลังของอาณาจักรอยุธยา

เรื่องการคลัง เป็นเรื่องที่มีความสำคัญประการหนึ่งในระบบเศรษฐกิจของอยุธยา ทั้งนี้เพราะมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินในการดำรงคงไว้ซึ่งความอยู่รอด ความไม่พินทุยรุ่งเรืองของอาณาจักร ดังนั้นจึงต้องมีนโยบายในการเก็บผลประโยชน์จากราษฎรในหลายรูปแบบ ตลอดจนหาวิธีที่จะเพิ่มพูนรายได้ให้กับอาณาจักร เช่น แต่งเรือสำเภาออกไปค้าขายกับต่างประเทศ เป็นต้น ในการจัดระบบการคลังของอาณาจักรอยุธยานั้น โดยอาศัยหลักฐานที่มีอยู่อาจแยกเป็นหัวข้อได้ดังนี้คือ หน่วยงานที่รับผิดชอบเก็บผลประโยชน์ให้อาณาจักร แหล่งและประเภทรายได้ วิธีการจัดเก็บรายได้หรือผลประโยชน์ และการทุจริตกับบหลวงโทษ

6.1 หน่วยงานที่รับผิดชอบเก็บผลประโยชน์ให้อาณาจักร

หน่วยงานและข้าราชการไทยในสมัยอยุธยา ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการเก็บผลประโยชน์ให้แก่รัฐมีดังนี้คือ¹

1. ผู้ที่มีหน้าที่สูงสุดในทางการคลังของอาณาจักรอยุธยาคือ โภชาธิบดี
2. ลำดับต่อมาคือ กรมสรรพากรใน มีเจ้ากรมคือ ออกหลวงมวงคลรัตราชมณตรีศรีสมุหะษาระภากอรีน และมีข้าราชการในกรมอีก 7 ตำแหน่ง กรมนี้มีหน้าที่เก็บอากรสวน
3. กรมสรรพากรนอก มีเจ้ากรมคือ ออกหลวงอินทมนตรีจันทรกุมารสมุหะษาระภากรนอก และมีข้าราชการในกรมอีก 7 ตำแหน่ง กรมนี้มีหน้าที่เก็บอากรสมภักษรอากรขนอน อากรตลาด อากรน้ำ ลหาร หัวป่า ค่าที่เชิงเรือ และหัวจังกอบ
4. กรมพระคลังสวน มีเจ้ากรมคือ หลวงแก้วคฤหรัตนบดีศรีราชพิพทันการ และมีข้าราชการในกรมอีก 10 ตำแหน่ง ที่ควรรู้จักมี นายอากร นายสมภักษร นายขนอน และกำนันตลาด กรมนี้มีหน้าที่เก็บอากรค่าสวน ตามที่ปรากฏในโฉนดที่ดินที่ทางราชการเป็นผู้ออกให้

6.2 แหล่งประเภทของรายได้และวิธีการเก็บรายได้

แหล่งรายได้และประเภทของรายได้ในสมัยอยุธยา มีมากมายหลายประเภท ได้แก่ จังกอบอากรประเภทต่าง ๆ ส่วย ฤชา ค่าธรรมเนียม เครื่องราชบรรณาการ และรายได้จากการค้าสำเภา

จังกอบ เป็นภาษีผ่านด่าน ในสมัยอยุธยามี 2 ประเภทคือ จังกอบเรือ กับจังกอบสินค้า จังกอบเรือมีหลักฐานว่าเก็บเป็นเงิน โดยคิดจากขนาดของยานพาหนะที่ขนส่งสินค้า เช่น เรือ และเกวียน เป็นต้น ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ เรือชุดหรือเรือต่อทุกลำที่ปากกว้าง 6 ศอกขึ้นไป เสียจังกอบลำละ 6 บาท จังกอบเรือดังกล่าวตรวจเก็บที่ด่านขนอนตั้งแต่เมืองชัยนาทลงมา เพราะเป็นแควที่รวมแม่น้ำทุกสาย² ส่วนจังกอบสินค้านั้น เก็บจากสรรพสินค้าทุกชนิด

ที่นำเข้าหรือส่งออกทางด่านทะเล มีพิกัดตามกฎหมายคือ เก็บสืบทศหนึ่ง ถ้ามีไม่ถึงสืบทศไม่ให้เก็บเลย³ สถานที่ที่เก็บจังกอบคือขนอน ที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวงมีหลายชื่อคือ ขนอนบก ขนอนน้ำและขนอนใน⁴ เจ้าหน้าที่ประจำขนอนเรียกว่านายขนอน มีหน้าที่เก็บจังกอบตามพิกัดที่กำหนดไว้ ถ้าเก็บเกินพิกัดจะถูกลงโทษ นอกจากนี้ต้องคอยจับผู้หนีขนอนหรือคดโกงจังกอบ มีข้อห้ามสำหรับนายขนอนคือ ห้ามเก็บจังกอบจากไพร่ที่จะเข้าเดือนรับราชการ เพราะไพร่มีข้าว ปลา เนื้อย่าง เนื้อแผ่น ฟองเบ็ด ฟองไก่ หมากพลู ซึ่งเป็นสิ่งของเพียงเล็กน้อย และผ้าไหมสามสีผืนเท่านั้น พอจะเป็นเสบียงราชการ และเป็นของฝากแก่มูลนายเท่านั้น มิใช่เรือสินค้า ฉะนั้นจึงห้ามเก็บเอา “เป็นหัวมือหัวของ” เป็นอันขาด⁵

อากร คือ ทรัพย์สินหรือเงินที่รัฐบาลชักส่วนเอาจากผลประโยชน์ที่ราษฎรทำมาหาได้โดยประกอบการต่าง ๆ เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ เปิดบ่อนเบี้ย เป็นต้น หรือโดยให้สิทธิของรัฐบาล เช่น อนุญาตให้เก็บของในป่า จับปลาในน้ำ และต้มกลั่นสุรา เป็นต้น พิกัดในการเก็บอากร สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงสันนิษฐานว่า คงประมาณสืบทศหนึ่ง ในผลประโยชน์ที่ได้นั้น⁶ อากรที่เก็บในสมัยอยุธยา ได้แก่ อากร ค่านา อากรสวน อากรสมภักษร อากรค่าน้ำ อากรตลาด อากรสุรา อากรบ่อนเบี้ย และอากรโสเภณี

อากรค่านา เรียกเก็บจากผู้ประกอบอาชีพทำนา ในระยะแรกเก็บเป็นทางข้าว แต่พอมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ หลักฐานของลาลูแบร์กล่าวว่า มีการเก็บเป็นเงิน โดยเก็บไร่ละสลิ้งต่อปีต่อพื้นที่นา 40 ตารางวา⁷ วิธีเก็บอากรค่านานั้น ตามกฎหมายแล้ว ผู้ที่จะทำนาขึ้นใหม่ด้วยการ “ไถ่นาง เลิกร้าง ทำนา” ต้องแจ้งให้กรมนาเสนาเจ้าสัดทราบเพื่อจะได้พิจารณาเก็บอากรค่านา แต่มีชาวนาบางรายไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ครั้นเมื่อเจ้าหน้าที่ของรัฐไปตรวจสอบพบเข้า จึงเรียกเก็บอากรค่านาทางข้าว ชาวนาก็ถกเถียงว่าเพ็งทำนาได้ปีหนึ่งบ้างสองปีบ้าง ทำให้เกิดคดีความกัน พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจึงโปรดให้วางระเบียบการเก็บอากรค่านาและการเสียอากรค่านาเสียใหม่ดังนี้คือ

1. ผู้ทำนาใหม่และผู้ที่ทำนาในเขตร้างที่มีต้นไม้งอกขึ้นในท้องนา มีขนาดใหญ่วัดโดยรอบมีขนาดสองกำขึ้นขึ้นไปนั้น “ให้ยกอากรค่านาทางข้าวเสียสองปี ปีที่สามจึงเก็บสืบทศไป”⁸
3. กรณีที่ผู้เคยทำนาเป็นโจรผู้ร้ายยากจน ไม่ได้ทำนา นาร้างอยู่ปีหนึ่งสองปี ถ้ามีคนมาทำนารายใหม่ “ให้เรียกค่านาทางข้าวแต่ปีทำนั้นสืบทศไป”¹⁰
4. ผู้ไถ่นางขึ้นใหม่ หรือทำนาเก่าขึ้น แต่มีบอกให้เจ้าพนักงานทราบ ตรวจสอบเข้าปรับเรียกเอาค่านาทางข้าวถอยหลังไปปีหนึ่ง

อากรสวน เป็นอากรที่เรียกเก็บจากผู้ปลูกพืช ตามหลักฐานของลาลูแบร์ คือทุเรียน มังคุด ลางสาด หมาก มะพร้าว พลู พริกไทย มะม่วง ส้ม และต้นพริก¹

อากรสมภักษร อากรประเภทนี้ปรากฏชื่ออยู่ในกฎหมายตราสามดวง แต่ไม่มีรายละเอียด ฉะนั้นจึงเทียบเคียงกับเอกสารในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งระบุไว้ว่าเป็นการเก็บอากร

กับพืชต่อไปนี้ คือ กล้วย อ้อย คราม ถั่วเขียว ถั่วดำ ถั่วแระ ข้าวโพดงา หอม กระเทียม ดอกคำ พลู มันเทศ ถั่วลิสง แดงโม แดงกวา ชিং ข่า ฝ้าย ขมิ้น กัญชา กระจา กระจับ พริกเทศ มะขาม น้อยหน่า ต้นป่านใบ ต้นแมงลัก ผักกาด พักเขียว พักทอง และมะม่วง¹²

อากรสุรา เรียกเก็บจากผู้ผลิต โดยคิดจากเตาเหล้า ผู้ใดมีเตาเหล้าจะต้องเสียเงินปีละ 1 บาท ส่วนผู้ที่ขายปลีกก็เรียกเก็บคนละ 1 บาท ส่วนผู้ที่ขายส่งต้องเสียอากรไหละ 1 บาทต่อปีต่างหาก¹³

อากรก่าน้ำ เรียกเก็บจากผู้ประกอบอาชีพจับสัตว์น้ำ โดยทางการอนุญาตให้จับสัตว์น้ำได้ แต่ไม่พบหลักฐานว่ามีวิธีการเก็บอย่างไร

อากรตลาด เก็บจากผู้ที่อยู่กร้านขายสินค้าในท้องตลาด ผู้ทำหน้าที่เก็บคือ กำนันตลาด ซึ่งต้องเก็บตามพิกัตที่กำหนดไว้ ถ้าเก็บเกินพิกัตจะถูกลงโทษ¹⁴ แต่ยังไม่พบหลักฐานว่ามีพิกัตเท่าใด

อากรบ่อนเบี้ย สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพประทานความเห็นว่ บ่อนเบี้ย และอากรคงจะมีขึ้นในรัชกาลพระเพทราชา หรือพระเจ้าเสือ หรือพระเจ้าท้ายสระ คนจีนเป็นคนนำเข้ามาเล่นตามประเพณีของเมืองจีน การตั้งอากรขึ้นครั้งแรกก็เพื่อจะได้เงินเป็นค่าใช้จ่ายรักษาบ่อน คือให้แก่ผู้ดูแล¹⁵ ต่อมาภายหลังมีผู้นิยมเล่นมากขึ้น การเก็บหัวเบี้ยให้ผลประโยชน์มาก มีคนต้องการตั้งบ่อนเบี้ยมาก จึงเกิดการประมูลโดยยอมแบ่งเงินหัวเบี้ยส่งพระคลังเป็นผลประโยชน์แก่แผ่นดิน¹⁶

อากรโสเภณี คือ ค่าอนุญาตให้ตั้งโรงนครโสเภณีได้¹⁷

ส่วย เรียกเก็บจากไพร่หลวงที่ไม่ต้องมาทำราชการ ส่วยมีหลายประเภท ได้แก่ ส่วยข้าว ส่วยหญ้าช้างศุพสาร ส่วยปลา ส่วยชันน้ำมันพราย ส่วยกระดาศ ส่วยขี้ผึ้ง ส่วยรักษาไม้ฤาษี ส่วยเลี้ยงกระบือ ส่วยดอกชมพู ส่วยดีบุก ส่วยเงิน ส่วยฝาง และส่วยเบ็ดเสร็จ¹⁸ ในคำให้การชาวกรุงเก่ายังได้กล่าวถึงส่วยไว้อีกหลายชนิด ได้แก่ ทองคำ ตะกั่ว รังนก พลอยต่างๆ ทองแดง เหล็ก จันทน์ ชะมด เนื้อไม้ กายาน ศิลาปากนก งาช้าง กำมะถัน ดินประสิว ผ้าขาว ผ้าแดง เสื้อ่างๆ ไม้แดง ไม้ดำ หวาย ไม้ และไม้ไผ่ ถ่าน น้ำมันยาง น้ำมันปลา น้ำมัน ผึ้ง น้ำตาล น้ำอ้อย สีนํ้ารักต่างๆ ปลาน้ำจืดและปลาน้ำเค็ม¹⁹

ค่าฤชา ได้แก่เงินพินัยเบี้ยปรับคู่ความและทรัพย์สินสมบัติซึ่งริบจากผู้มีความผิด²⁰ ค่าฤชานี้รวมถึงค่าธรรมเนียมสำหรับค่าประทับตราแสดงกรรมสิทธิ์ ซึ่งศาลจะเป็นผู้ออกให้เพื่อป้องกันการโต้แย้งเรื่องสิทธิเหนือที่ดินที่ได้เพาะปลูกแล้ว²¹

เครื่องราชบรรณาการ ได้แก่ ดอกไม้เงินและดอกไม้ทอง ในสมัยอยุธยาได้รับจากบรรดาหัวเมืองประเทศราช ซึ่งได้แก่ ลาวทางเหนือ และรัฐมลายูแถบคาบสมุทร ซึ่งโดยปกติส่งสามปีต่อครั้ง²²

รายรับจร ที่ปรากฏหลักฐานได้แก่ ของขวัญที่บรรดาขุนนางและข้าราชการถวายแก่พระมหากษัตริย์ ทรัพย์สินมรดกของขุนนางและข้าราชการที่ถึงแก่อนิจกรรมต้องถวายคืน

ให้กับพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ก็ได้แก่ทรัพย์สินที่รับจากขุนนางและครอบครัวของขุนนาง ซึ่งมั่งคั่งร่ำรวยขึ้นมาจากการกดขี่ประชาชน ตลอดจนทรัพย์สินของผู้ตายที่ไม่ได้ทำพินัยกรรมไว้ ก็จะต้องตกเป็นของพระมหากษัตริย์ รายรับจรรยาบรรณสุดท้ายก็คือทรัพย์สินหนึ่งในสี่ของเสนาบดี หรือมนตรีที่ถึงแก่อนิจกรรมก็ตกเป็นของพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะทั้งเสนาบดีและมนตรีอาจได้ทรัพย์สินมาโดยไม่ถูกต้องนัก²³

ผลกำไรจากการค้าสำเภา เป็นผลประโยชน์แผ่นดินที่ได้รับมากที่สุดเมื่อเทียบกับแหล่งรายได้ประเภทอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะในการดำเนินการค้าของรัฐบาลอยุธยา มีข้อได้เปรียบหลายประการ ได้แก่ ประการแรก การจัดระบบผูกขาดโดยพระคลังสินค้า กล่าวคือ พระคลังสินค้าเป็นผู้กำหนดราคาเอง ไม่ว่าจะเป็สินค้าของต่างประเทศที่บรรทุกรือมาขาย หรือสินค้าพื้นเมืองของไทยที่พ่อค้าต่างชาติต้องการ ประการที่สอง การชำระค่าสินค้าของไทย มีหลักฐานในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ว่า พระองค์ไม่เคยทรงชำระค่าทองคำ เงิน และเครื่องเพชรนิลจินดาที่พวกพ่อค้าต่างชาตินำมาขายให้แก่พระองค์ เป็นเงินตราเลย แต่จะทรงให้แลกเปลี่ยนกับงาช้าง ดินประสิ่ว ดินบุก และผ้าลาย จากหัวเมืองตามชายฝั่งโคโรมันเดล และอีกหลายสิ่งหลายประการที่มีต้นกำเนิดในเมืองไทย²⁴ ประการที่สาม ในการแต่งสำเภาออกไปขายสินค้ากับต่างประเทศ รัฐบาลไทยแทบไม่ต้องลงทุนแต่ประการใด ทั้งนี้เพราะสินค้าที่น่าออกไปขายส่วนใหญ่เป็นส่วยที่ได้มาจากไพร่ที่ไม่ต้องทำราชการ และเหลือใช้จากราชการแล้ว ได้สะสมเก็บไว้ที่พระคลังสินค้า ข้อได้เปรียบประการสุดท้ายก็คือ รัฐบาลไทยในสมัยอยุธยาได้ปฏิบัติตนเป็นพ่อค้าคนกลางที่นำสินค้าจากเมืองจีนและญี่ปุ่นมาขายให้ชาวต่างประเทศตะวันตกอีกต่อหนึ่ง เพราะจีนกับญี่ปุ่นไม่ยอมติดต่อกับชาวตะวันตก การเป็นพ่อค้าคนกลางดังกล่าว ทำให้ได้ผลกำไรมหาศาล เช่น ทองแดงอยุธยา รับมาทีบละ 15 เหรียญ นำมาขายให้แก่ชาวตะวันตกทีบละ 20 เหรียญ ไหมดิบจากเมืองนำเกียรราคา 100 เหรียญ แต่ราคาในอยุธยาสูงถึง 300 เหรียญ เป็นต้น²⁵ การที่มีข้อได้เปรียบทางการค้าถึงสี่ประการดังกล่าว จึงมีชาวต่างชาติได้บันทึกถึงความมั่งคั่งของกษัตริย์อยุธยาว่า ยากนักที่จะหากษัตริย์ในภาคตะวันออก ที่จะสมบูร์ณพระราชทรัพย์เทียบเท่าพระเจ้ากรุงสยาม²⁶

6.3 การทุจริต บทลงโทษและรางวัล

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลอยุธยาก็ได้รับผลประโยชน์ต่าง ๆ ดังกล่าวไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยนัก เพราะมีทางรั่วไหลมาก อันเนื่องมาจากการทุจริตของหลายฝ่าย เช่น การทุจริตของเจ้าพนักงานในสมัยนั้นซึ่งมีวิธีฉ้อโกงหลวงหลายรูปแบบ เช่น เก็บเกินพิกัด ลดต้นไม้ ลดโฉนด ฯลฯ การไม่ยอมเสียอากรของฝ่ายราษฎร เช่น ทำนาขึ้นใหม่แต่ไม่แจ้งให้รัฐทราบเพราะไม่ต้องการเสียอากร ทางรั่วไหลอีกทางหนึ่งคือ ความบกพร่องของกฎหมาย เช่น ไม่ระบุจำนวนเงินอากรที่ราษฎรจะต้องชำระให้ชัดเจน เป็นต้น ซึ่งอันที่จริงแล้ว กฎหมายในสมัยอยุธยาได้มีบทลงโทษแก่ผู้กระทำผิดเหล่านี้ไว้ตั้งแต่ขั้นภาคทัณฑ์ ขึ้นปรับ ขึ้นประจาน ขึ้นจองจำ และขั้นประหารชีวิต ตัดคอ ริบราชบาตรกันทีเดียว แต่ก็มีได้ทำให้การทุจริตมี

น้อยลง ในขณะที่เดียวกัน เพื่อให้กำลังใจแก่ผู้กระทำความดี เก็บผลประโยชน์ให้แก่รัฐด้วยความซื่อสัตย์สุจริต รัฐก็จะให้รางวัลแก่บุคคลนั้นด้วย²⁷

เชิงอรรถ

1. “พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน” และ “พระธรรมนูญ”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 2, หน้า 189-190, 247-248 และ 269-270
2. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, *จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์*, เล่ม 1, หน้า 415 และสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ, *ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่มจบ*, หน้า 147.
3. “พระไอยการอาญาหลวง”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 4, หน้า 89.
4. เรื่องเดียวกัน, หน้า 89-90.
5. “พระราชกำหนดเก่า”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 5, หน้า 141.
6. สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ, *ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่มจบ*, หน้า 146.
7. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, *จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์*, เล่ม 1, หน้า 414.
8. “พระราชกำหนดเก่า”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 5, หน้า 122.
9. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
10. เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.
11. สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ, *ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่มจบ*, หน้า 148.
12. “เรื่องอากรสมพัตสร”, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 69* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512), เล่ม 43, หน้า 58-60.
13. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, *จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์*, เล่ม 1, หน้า 415-416.
14. “พระไอยการอาญาหลวง”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 4, หน้า 87.
15. สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ, “ตำนานอากรบ่อนเบี้ย”, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 15* (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), เล่ม 12, หน้า 169.
16. เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.
17. ซีมอง เดอ ลาลูแบร์, *จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์*, เล่ม 1, หน้า 417.
18. “พระราชกำหนดเก่า”, *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 5, หน้า 138-139.
19. *คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์*, หน้า 276-278.
20. สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ, *ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่มจบ*, หน้า 150.
21. ควอริชท์ เวลส์, *การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ*, แปลโดย กาญจณี สมเกียรติกุล และ ยุพา ชมจันทร์ (พระนคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2519), จัดพิมพ์โดย สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, หน้า 335.
22. เรื่องเดียวกัน, หน้า 336.
23. เรื่องเดียวกัน, หน้า 335-336.
24. นิโคลาส แชรแวงส, *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*, หน้า 278.

25. พรรณี อวนสกุล, “ระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจสมัยอยุธยา”, *วารสารธรรมศาสตร์* 4 (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม 2518) : 29.
26. นิโคลาส แซแวนส, *ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม*, หน้า 277.
27. ประภัสสร บุญประเสริฐ, *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย* (พระนคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง มอบให้บริษัทประชาชนจำกัด จัดพิมพ์, 2530), หน้า 235-239.

สมัยกรุงธนบุรี

เนื่องจากกรุงธนบุรีเป็นราชธานีเพียง 15 ปี จึงมีเนื้อหาเกี่ยวกับการทำมาหากิน น้อยมาก รูปแบบและโครงสร้างทางวัฒนธรรมในการประกอบอาชีพของคนไทย ยังคงยึดแบบอยุธยาในตัวเอง อย่างไรก็ตามในสมัยนี้ อาจกล่าวถึงเนื้อหาได้สามประเด็นดังนี้คือ ความเสียหายของบ้านเมืองอันเนื่องมาจากการเสียกรุงให้แก่พม่า ความพยายามของพระเจ้าตากสินในการช่วยราษฎรให้อยู่ดีมีสุขด้วยการส่งเสริมการทำนาและการค้าขาย และวิธีการที่พระเจ้าตากสินทรงหารายได้ให้กับอาณาจักร

เรื่องแรกคือความเสียหายของบ้านเมืองภายหลังเสียกรุงแก่พม่า ในครั้งนั้นได้เกิดความพิบัติไปเสียทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นไร่นา แรงงาน หรือทรัพย์สินต่าง ๆ ทั้งที่เป็นฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร แรงงานสูญเสียชีวิตไปก็เพราะชาวไทยถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลย โดยเฉพาะพวกที่มีฝีมือทางการช่างต่าง ๆ นอกจากนั้นก็สูญเสียชีวิตไปเพราะล้มตายจากสงครามและอดอาหาร สำหรับความพยายามของพระเจ้าตากสินในการช่วยราษฎรก็คือ ทรงแจกจ่ายข้าวปลาอาหาร ส่งเสริมการทำนาด้วยการโปรดให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกันทำนาปรังทุกแห่งทุกตำบล¹ นอกจากนั้นยังโปรดให้ขุดที่สวนเดิมเป็นที่ท้องนา นอกคูเมืองทั้งสองฟากให้เรียกว่าทะเลตมไว้สำหรับจะได้ทำนาใกล้พระนคร แม้จะมีข้าศึกจะจะได้ไว้เป็นที่ทำเลตั้งค่ายต่อรบข้าศึกได้ถนัด²

นอกจากนี้ ในยามนายกองหมดภาวะศึกสงครามคราวใด พระองค์จะโปรดให้คุมไพร่พลทำนาทันที ปรากฏหลักฐานว่า เมื่อครั้งเสร็จศึกพม่าเมืองกลาง พ.ศ. 2319 พระองค์โปรดให้เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ และพระยาธรรมาคมุไพรพลทั้งปวงทำนา ณ ทะเลตมฟากตะวันออกของกรุงธนบุรี ทุ่งบางกะปิและสามเสน โปรดให้พระยายมราช พระยาราชสุภาวดีคุมไพร่พลทั้งปวงทำนา ณ ทะเลตมฟากตะวันตก กระทุ่มแบน หนองบัวแขวงเมืองนครไชยศรี³

สำหรับทะเลตมฟากตะวันออกของกรุงธนบุรี ได้กลายเป็นแหล่งทำนาที่ดีที่สุดของเมืองไทยสมดังที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรกล่าวไว้ว่า ไม่มีนาใดจะดีกว่าเนื้อที่ที่ทุ่งทะเลตมแถบที่กรุงเทพฯ ตั้งอยู่⁴

ในด้านการค้า พระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดส่งเสริมการค้ากับจีน ญี่ปุ่น และหัวเมืองชายทะเลในแหลมมลายู และยังทำการค้ากับชาวต่างประเทศตะวันตกอีกด้วย

ส่วนในเรื่องสุดท้ายคือ การเงินการคลังของอาณาจักร ในสมัยนี้ก็พบหลักฐานว่าพระเจ้าตากสินทรงใช้จ่ายอย่างประหยัด ทรงกำชับเจ้าพนักงานเก็บเงินเข้าคลังอย่างเข้มงวด และทรงเก็บอากรชนิดใหม่ขึ้นคือการเก็บค่าธรรมเนียมขุดทรัพย์ที่ไม่มีเจ้าของ⁵

เชิงอรรถ

1. พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516), เล่ม 2, หน้า 333.
2. เรื่องเดียวกัน, หน้า 356.
3. เรื่องเดียวกัน, หน้า 419.
4. กรมหลวงพิชิตปรีชากร, “ทำนา”, *กัทธิธรรมเนียมต่างๆ* (พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507), หน้า 150.
5. ชัย เรื่องศิลป์, *ประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ* (พระนคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด, 2522), หน้า 26-27.

บรรณานุกรม

เอกสารทูตियุมิ
หนังสือภาษาไทย

- กฎหมายตราสามดวง. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515. เล่ม 1.
กฎหมายตราสามดวง. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515. เล่ม 2.
กฎหมายตราสามดวง. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506. เล่ม 3.
กฎหมายตราสามดวง. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505. เล่ม 4.
กฎหมายตราสามดวง. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506. เล่ม 5.
คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเส
ริฐอักษรนิติ. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2515.
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพิธีสิบสองเดือน. พระนคร : สำนักพิมพ์
คลังวิทยา, 2514.
ชัย เรื่องศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ. พระนคร : สำนักพิมพ์
ไทยวัฒนาพานิชจำกัด, 2522.
ช้อยนันทน์ สมุทวานิช และ ชัดดียา กรรณสูต (รวบรวม). “พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน”.
เอกสารทางการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417-2471. พระนคร : สมาคมสังคม
ศาสตร์มอบให้บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัดจัดพิมพ์จำหน่าย 2518.
ชิวซีเย้, เดอ. จดหมายเหตุรายวันการเดินทางไปสู่ประเทศสยามในปี พ.ศ. 1685 และ 1686.
แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. พระนคร : โรงพิมพ์ก้าวหน้า, 2506.
แซรวาส, นิโคลาส. ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม. แปลโดย
สันต์ ท.โกมลบุตร. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2506.
ตำรงราชานุกาพ, สมเด็จพระยา. ลัทธิธรรมเนียมต่างๆ เล่มจบ. พระนคร : สำนักพิมพ์
คลังวิทยา, 2506.
_____. “ตำนานอาการปอนเบีย”, ประชุมพงศาวดารภาคที่ 15. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา,
2507, เล่ม 12.
_____. ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ. พระนคร : 2471. (พิมพ์ในงานพระราช
ทานเพลิงศพอำมาตย์เอกพระยาสวัสดิรักษา (เข็ม สารนาถ).
บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2517.
ประชุมพงศาวดารภาคที่ 18. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507. เล่ม 12.
ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507. เล่ม 13.

- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 32. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2508. เล่ม 19.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 36. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511. เล่ม 21.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 40 (ต่อ). พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511. เล่ม 24.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 43. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511. เล่ม 25.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 44. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2511. เล่ม 26.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 63. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512. เล่ม 37.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 69. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512. เล่ม 43.
- ประชุมพงศาวดารภาคที่ 76. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513. เล่ม 47.
- ประภัสสร บุญประเสริฐ. *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย*. พระนคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง มอบให้บริษัทประชาชนจำกัด จัดพิมพ์, 2530.
- ปิยนาด บุนนาค. “ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในสมัยอยุธยา”, *เอกสารสัมมนาทางวิชาการประวัติศาสตร์อยุธยา 26-29 มกราคม 2523 ณ วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. พระนคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, 2530.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับสมเด็จพระนพรรัตน์*. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2514.
- พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา*. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2516. 2 เล่ม. พิเชิตปริชากร, กรมหลวง. “ตำนาน”, *ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ*. พระนคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2507.
- รอง ศยามานนท์ ดำเนิน เลขะกุล และวิลาสวงค์ นพรรัตน์. *ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา*. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2516.
- ลันเย มองซิเออร์. “พงศาวดารเรื่องฝรั่งเศสกับไทย”, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27*. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506. เล่ม 16.
- ลาลูแบร์, ซีมอง เดอ. *จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์*. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2510. 2 เล่ม.
- วิจิตรมาตรา, ขุน. *ประวัติการค้าไทย*. พระนคร : โรงพิมพ์บัณฑิตการพิมพ์, 2516.
- วิจิตรวาทการ, พลตรีหลวง. “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทย”, *วิจิตรวาทการอนุสรณ์*. พระนคร : โรงพิมพ์รัชดาภิเษกการพิมพ์, 2515. เล่ม 1
- เวลส์, ควอริชท์. *การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ*. แปลโดย กาญจณี สมเกียรติกุล และ ยุกา ชมจันทร์. พระนคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2519.

วิทยานิพนธ์

- เกียรติศักดิ์ วงศ์มุกดา. “สภาพการค้าของไทย พ.ศ. 2325-2398.” *ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2523*. (อัดสำเนา)

วราภรณ์ ทินานนท์. “การคำสาปของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น”. วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2522. (อัดสำเนา).

วารสาร

“คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม” เอกสารจากหอหลวง, *แถลงงานประวัติศาสตร์
เอกสารโบราณคดี* 3 (มกราคม 2512) : 54-65.

พรรณี อวนสกุล. “ระบบผูกขาดทางเศรษฐกิจสมัยอยุธยา”, *วารสารธรรมศาสตร์* 4 (กุมภา
พันธ์-พฤษภาคม 2518) : 16-38.

รอง ศยามานนท์และวิลาสวงศ์ นพรัตน์. “ประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา”, *แถลงงาน
ประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี* 6 (พฤษภาคม 2515) : 69-84.